

Likovno izražavanje predškolske djece u poticanju poželjnih ponašanja

Vukelić, Mihaela

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:285759>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Mihaela Vukelić

Likovno izražavanje predškolske djece u poticanju poželjnih ponašanja

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Likovno izražavanje predškolske djece u poticanju poželjnih ponašanja

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Umjetnički programi

Mentor: doc. dr. sc. Anita Rončević

Student: Mihaela Vukelić

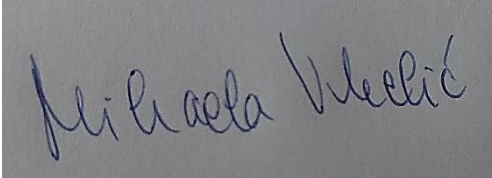
Matični broj (JMBAG): 0299012959

U Rijeci, rujan, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

Vlastoručni potpis:

A rectangular box containing a handwritten signature in blue ink. The signature reads "Miroslava Vukelić".

ZAHVALA

Na samom početku želim izraziti zahvalnost mentorici, doc. dr. sc. Aniti Rončević na nesebičnom dijeljenju znanja, pomoći oko pisanja ovoga rada, ali najviše na pruženoj podršci i vjetru u leđa da istražujem područje koje nije toliko istraženo.

Kažu da u poslu treba biti profesionalac, ali i ostati čovjek. Veliko hvala ravnateljici Dječjeg vrtića Bakar, Ireni Jelenić Aćimović na mogućnosti provedbe istraživanja u Vrtiću, kao i pomoći u organizaciji, te podršci za moj diplomski studij i rad.

“Obitelj nije jedna važna stvar. Ona je sve.” (Michael J. Fox) Oni koji su tu kad ide i kad ne ide, koji se vesele svakom mom uspjehu kao i ja sama... Hvala vam, najdraži moji. Znete sve. Ipak, Gabi, sekice najdraža, hvala ti na svakom spavanju na kauču kako bih ja mogla imati sobu za cjelonoćna učenja.

“Ništa na ovome planetu nema veću cijenu od pravog prijateljstva” (Toma Akvinski). Ana, Anđela, Helena, Marija i svi ostali, lijepo je imati prijatelje koje će te podupirati u ostvarenju tvojih snova. Anči, hvala ti što si od prvog dana faksa vjerovala i govorila da ću postić više od završenog preddiplomskog studija.

D., hvala ti što si tu.

“Djeca su Božji blagoslov” (Ps 127, 3). I doista jesu. I zato im posvećujem ovaj rad. Njima koji su bezbrižno sudjelovali u likovnim aktivnostima najviše se veseleći oblikovanju gline i traženju još, a ne razmišljajući da u tim trenucima uče o poželjnim ponašanjima; o onome što će im pomoći u stvaranju kvalitetnijih odnosa s društvom i samima sobom. Hvala vam, dječice moja, što ste bili tako marljivi i vrijedni i što ste pomogli “teti” Mihaeli da završi faks. Trudila sam se dati vam nešto zanimljivo, ali vi ste meni dali puno više. Ljubav. Osmijeh. Iskrenost. Otvorenost za učenje, igru. Hvala vam na podsjetniku na onu Heraklitovu “Čovjek postaje najbliži kada postigne onu ozbiljnost koju dijete ima dok se igra.”

SAŽETAK

U ovome radu se istražuje se poticanje poželjnih ponašanja (u istraživanju su izdvojeni stjecanje znanja, pravednost, poniznost) djece predškolske dobi njihovim likovnim izražavanjem. U prvom dijelu rada objašnjena je važnost likovnog izražavanja djece predškolske dobi, uporaba likovnih tehnika, opisan je razvoj djece, te su detaljnije opisana i pojašnjena poželjna ponašanja djece.

Drugim dijelom rada obuhvaćeno je provedeno istraživanje. Analizom prikupljenih rezultata i dobivenih podataka utvrđeno je da četverogodišnjaci, petogodišnjaci i šestogodišnjaci imaju različit doživljaj poželjnih ponašanja znanja, pravednosti i poniznosti. Dobivenim rezultatima ukazuje se da djeca poželjna ponašanja mogu izraziti u crtačkom, slikarskom i kiparskom području.

Ključne riječi: likovno izražavanje, djeca predškolske dobi, poželjna ponašanja

ABSTRACT

This paper explores the stimulation of desirable behaviors (acquisition of knowledge, fairness, humility) of preschool children through their visual expression is investigated. In the first part of the work, the importance of the art expression of preschool children, the use of art techniques, the development of children is described, and the desirable behaviors of children are described and explained in more detail.

The second part of the paper covers the conducted research. The analysis of the collected results and obtained data found that four-year-olds, five-year-olds and six-year-olds have different experiences of the desirable behaviors of knowledge, fairness and humility. The obtained results indicate that children can express desirable behaviors in the areas of drawing, painting and sculpture.

Keywords: artistic expression, children of preschool age, desirable behaviors

SADRŽAJ:

1.UVOD	1
2.PREDŠKOLSKO DIJETE.....	2
3. LIKOVNO IZRAŽAVANJE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI.....	3
4.LIKOVNE TEHNIKE	5
4.1. Crtačke tehnike.....	6
4.2. Slikarske tehnike	6
4.3. Grafičke tehnike	6
4.4. Tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja.....	6
5. RAZVOJ DJECE PREDŠKOLSKE DOBI	8
5.1. Emocionalni razvoj	8
5.2. Socijalni razvoj.....	9
5.3. Kognitivni razvoj.....	9
5.4. Tjelesni razvoj	10
5.5. Duhovni razvoj.....	11
5.6. Govorno-jezični i komunikacijski razvoj.....	11
6. POŽELJNA PONAŠANJA DJECE	13
6.1. Stjecanje znanja (razboritost).....	16
6.2. Pravednost	17
6.3. Jakost.....	19
6.4.Humanizam i tolerancija	19
6.5. Poniznost	20
7.LIKOVNO IZRAŽAVANJE PREDŠKOLSKE DJECE U POTICANJU POŽELJNIH PONAŠANJA	21

7.1. Svrha, cilj, zadaci i hipoteze istraživanja	21
7.2. Istraživačke metode i instrumenti	21
7.3. Uzorak ispitanika.....	24
7.4. Rezultati i interpretacija rezultata	24
8. ZAKLJUČAK.....	64
LITERATURA	65
PRILOZI	67

1.UVOD

U ovome radu prikazuje se važnost poticanja poželjnih ponašanja djece predškolske dobi likovnim izražavanjem. Likovno izražavanje izrazito je važno jer se njime doprinosi djetetovom cjelovitom razvoju, ali i izražavanje vlastitih misli, ideja i doživljaja. Predškolsko dijete je dijete od treće godine do polaska u školu. Poželjna ponašanja ona su ponašanja koja su društveno prihvatljiva i u skladu s društvenim normama i vrijednostima. Postoji mnogo poželjnih oblika ponašanja kod ljudi, ali i kod djece predškolske dobi. Radi kompleksnosti mnogih značajki, izdvojene su za istraživanje: stjecanje znanja, pravednost i poniznost.

Razlog odabira ove teme rada proizlazi iz autoričinog uviđanja važnosti likovnog izražavanja djece predškolske dobi iz prakse rada u dječjem vrtiću, te pitanja mogu li se i na koji način likovnim izražavanjem potaknuti poželjni oblici ponašanja kod djece rane predškolske dobi.

Glavni cilj ovoga rada je ispitati kako se likovnim izražavanjem mogu poticati poželjna ponašanja djece predškolske dobi.

Za potrebe istraživanja iznesenog u ovome radu, korištene su sljedeće metode prikupljanja podataka: fotografiranje, audiosnimanje, intervjuiranje, vođenje bilješki, analiziranje dječjih likovnih uradaka.

2.PREDŠKOLSKO DIJETE

Dječji vrtić odgojno-obrazovna je ustanova u kojoj se provodi rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Ovu ustanovu pohađaju djeca rane i predškolske dobi. Prema Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014), rani i predškolski odgoj i obrazovanje može se sagledati iz dva dijela. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje započinje od šestog mjeseca djetetova života i ovo je razdoblje neobvezno. Godina prije polaska odnosno predškola obvezna je za svu djecu. U Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014:) ističe se da je dijete cjelovito biće, a procesi “njege, odgoja i učenja koji su međusobno povezani i utkani u svaki segment zajedničkog življenja djece s drugom djecom i odraslima u vrtiću”. Dijete je kreativno biće koje ima stvaralačke i izražajne potencijale, te je sposobno istraživati i aktivno stvarati svoja znanja (isto, 2014). S obzirom na to, “svrha ranog odgoja jest osiguravanje optimalnih uvjeta za uspješan odgoj i cjelovit razvoj svakog djeteta te unapređivanje onih djetetovih osobina i umijeća koja se počinju formirati u najranijoj dobi” (Priručnik za samovrednovanje ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, 2012:16). Stoga je vrlo važna uloga odgajatelja i stručnih suradnika kako se utjecalo na cjelovit razvoj predškolskog djeteta.

3. LIKOVNO IZRAŽAVANJE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Svako je dijete cjelovito biće i individua za sebe. Jedna od vrijednosti koja se promiče u Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) je kreativnost. Kreativnost je vrijednost “koju tijekom odgojno-obrazovnog procesa treba njegovati, poticati i razvijati različitim oblicima izražavanja i stvaranja” (isto, 2014:10). Upravo je likovno izražavanje djece jedan od načina kojim se može poticati kreativnost. U tu svrhu, potrebno je osigurati djetetu različite oblike likovnog izražavanja, te slobodno vlastito stvaralačko izražavanje. Tomu značajno doprinosi prostorno-materijalna opremljenost dječjeg vrtića i primjerena i raznolika ponuda materijala za rad. Nije zanemariva i važnost odgajatelja koji promišlja kada će i gdje ponuditi djeci pojedine materijale, te osmisliti aktivnosti i ponuditi ih djeci.

Osim što je važno za razvoj kreativnosti, likovnim izražavanjem doprinosi se i drugim vrijednostima i poželjnim oblicima ponašanja. Primjerice, kada se provode likovne aktivnosti, potrebno je zaštititi stol i odjeću (staviti pregaču i/ili staru majicu). Nakon aktivnosti, pospremiti sredstva i materijale koji su ostali, po potrebi oprati sredstva (npr. kistove, paletu za miješanje boja, čašice s vodom,...), obrisati stolove, vratiti stolice na mjesto... Na ovaj način djeca razvijaju odgovornost prema prostoru i materijalima koje su koristili ili koriste, te razvijaju životno-praktične vještine. Nadalje, likovno se izražavajući i možda koristeći pojedinu likovnu tehniku, djeca će stjecati znanje. Najprije, znanje o tome kako koristiti i stvarati likovne uratke određenom likovnom tehnikom, a onda i znanje kako određenu misao, ideju ili temu likovno prikazati. Paralelno s time razvijaju se i kreativnost i autonomija. Prema Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014:10), “autonomija se ostvaruje odgojno-obrazovnim procesom usmjerenom razvoju samostalnog mišljenja, odlučivanja i djelovanja djeteta. Ona se razvija poticanjem inicijativnosti i samoorganizacije djeteta u oblikovanju”. Dakle, potrebno je da odgajatelj potiče dijete na slobodu i samostalnost u likovnom izražavanju. U svakodnevnom radu potrebno je da dijete ima mogućnost izbora likovne tehnike kako bi samostalno moglo odlučivati koju će koristiti, što će se s njime prikazati i slično. Kroz otvorenost, podršku dječjem likovnom izražavanju i uvažavanjem individualnosti svakog djeteta, odgajatelj kod djeteta može potaknuti razvoj pozitivne slike o sebi čime se doprinosi razvoju identiteta.

Likovne aktivnosti i likovno izražavanje mogu obuhvatiti različite teme. Potrebno je da se njima obuhvate i podupiru određene vrijednosti i poželjni oblici ponašanja. Jan Amos Komenski (1900:29) tvrdi da “brižno pak mladež uzgajati znači nastojati, da se duša njezina sačuva od iskvarenja svijeta, a sjeme poštenja, koje joj je usađeno, da izvabi čistim i neprestanim opomenama i primjerima, da srećno nikne; najposlije da se um njezin opremi pravom spoznajom Boga, sebe same i različnih stvari, da se privikne u svjetlu Božjem gledati svjetlo i Oca svjetla nada sve ljubiti i poštivati”. Dakle, potrebno je dijete već od rane i predškolske dobi odgajati u skladu s vrijednostima i poželjnim ponašanjima kako bi moglo sretno rasti.

4.LIKOVNE TEHNIKE

Postoje različite likovne tehnike. U današnje vrijeme, sve ih je više i sve je veća mogućnost primjene istih. U dječjim vrtićima likovne su aktivnosti gotovo svakodnevne, te doista postoji mnogo mogućnosti za implementaciju različitih likovnih tehnika u odgojno-obrazovni rad. Jakubin (1999) ih dijeli na tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja i tehnike plošnog oblikovanja. Tehnike plošnog oblikovanja isti autor (1999) dijeli na crtačke, slikarske i grafičke tehnike.

U daljnjem tekstu rada detaljnije je prikazano koje se likovne tehnike ubrajaju pod jednu od navedenih skupina. Ipak, kada se govori o uvođenju i primjeni likovnih tehnika u odgojno-obrazovnom radu, potrebno je kvalitetno promisliti koje likovne tehnike u kojem trenutku ponuditi djeci, tijekom kojih aktivnosti, na koji način, koje će likovne tehnike i materijali biti stalno dostupni djeci... Sve su to važna pitanja o kojima odgajatelj treba promišljati. Naime, pojedine likovne tehnike u određenom trenutku neće biti primjerene, a neke mogu biti i opasne. Opasne likovne tehnike mogu biti sve one gdje se dijete može ozlijediti. Primjerice, zarezati, ubosti, probosti, opeći... Primjeri takvih likovnih tehnika su crtanje perom i laviranim tušem, slikarske tehnike mozaik, vitraj i tapiserija, grafička tehnika matrice (ovisno o materijalu s kojim se radi), drvorez, linorez, bakrorez i bakropis, tehnike dubokog tiska (bakrorez, bakropis, mezzotinta, akvatinta), tehnike visokog tiska (drvorez, linorez, gipsorez), tehnika propusnog tiska (sitotisak), te tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja (rukovanje kamenom, žicom, metalima,..) koje uključuju različite mogućnosti oblikovanja materijala klesanje, građenje, tesanje). Uz navedene likovne tehnike i materijale koji mogu biti opasni za djecu, tu su i staklo, beton, opeka, aluminij. Iako ove tehnike mogu biti opasne za djecu, ne znači da ih ne treba koristiti u odgojno-obrazovnom radu s djecom predškolske dobi. Prije samog korištenja, potrebno je da ih odgajatelj najprije isproba, upozna se s određenom tehnikom, vidi kako funkcionira, te ukoliko procijeni da je određena tehnika pogodna za rad s djecom u skupini, tada ju može ponuditi djeci. Važno je pripremiti prostor i dovoljnu količinu materijala, te omogućiti djeci korištenje odabrane likovne tehnike. Djeci treba omogućiti slobodu likovnog izražavanja, ali isto tako je potrebno da radi sigurnosti djece i potencijalnih ozljeda, bude prisutan i u blizini mjesta gdje se odvija likovna aktivnost odabranom likovnom tehnikom.

Pored likovnih tehnika koje mogu biti opasne za djecu i traže prisutnost i povećanu pažnju odgajatelja, postoje i one koje su vrlo pogodne za rad s djecom. To mogu biti crtanje olovkom, kredom, slikanje kolažom, pastelom, vodenima bojicama, temperama, oblikovanje glinom, glinamolom i slično.

4.1. Crtačke tehnike

Temeljna podjela crtačkih tehnika prema Jakubinu (1999) je na suhe i mokre crtačke tehnike. Skupinom suhих crtačkih tehnika obuhvaćaju se olovka, kreda, ugljen i kemijska olovka. Nasuprot tome, u skupinu mokrih crtačkih tehnika ubrajaju se flomaster, tuš-pero, tuš-drvice, tuš-trska i lavirani tuš.

4.2. Slikarske tehnike

Slikarske se tehnike, poput crtačkih, mogu podijeliti na suhe i mokre slikarske tehnike (isto, 1999). Pastel, kolaž, mozaik, vitraj i tapiserija dio su skupine suhих slikarskih tehnika. Akvarel (vodene boje), batik, gvaš, ulje, freska i tempera čine skupine mokrih slikarskih tehnika.

4.3. Grafičke tehnike

Za grafičke tehnike karakterističan je tehnički postupak koji uključuje otiskivanje crteža, a pri umnožavanju koriste se matrice ili klišeji (isto, 1999). Matrica je predložak odnosno obrađena ploča kojom se otiskuje grafika. Matricu se može izraditi od različitih materijala kao što su drvo, linoleum, kamen, metali, i slično. Jakubin (1999) matricu prema načinu obrade dijeli na tehnike dubokog tiska, tehnike visokog tiska, tehnike propusnog ili protisnog tiska i tehnike plošnog tiska. U tehnike dubokog tiska ubrajaju se mezzotinta, akvatinta, bakrorez i bakropis. Drvorez, linorez, gipsorez i karton tisak pripadaju tehnikama visokoga tiska. Tehnika propusnog tiska je sitotisak. Naposljetku, u tehnike plošnog tiska ubrajaju se monotipija i litografija.

4.4. Tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja

Tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja mogu se podijeliti na kiparske i arhitektonske. Sagledavajući proces odgoja i obrazovanja, dijele se na tehnike modeliranja i tehnike građenja. Glina, drvo, kamen, metal, gips, žica i plastična masa dio su kiparskih materijala. Postoje različite mogućnosti oblikovanja kiparskih materijala od koji su neki klesanje, građenje, tesanje, modeliranje i drugi. Nadalje, arhitektonski materijali dijele se na tradicionalne i suvremene materijale. Opeka, kamen, drvo, staklo i beton pripadaju skupini tradicionalnih arhitektonskih materijala, Pod suvremene arhitektonske materijale ubrajaju se čelik, željezo, aluminij i armirani beton. Prema Jakubinu (1999), za modeliranje u odgojno-obrazovnom procesu mogu se koristiti glina, glinamol, papir, žica i plastelin, dok se za tehnike građenja mogu koristiti drvo, kartoni, papiri, a često i drugi pedagoški neobikovani materijali.

5. RAZVOJ DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

5.1. Emocionalni razvoj

Na samom početku, valjalo bi definirati emocije. Ipak, emocije su složene i vrlo ih je teško definirati. Prema autorima Bognar i Dubovicki (2012, prema Oatley i Jenkins, 2003:93) emocija je “obično izazvana svjesnim ili nesvjesnim vrednovanjem nekog događaja bitnog za neki važan cilj; emocija se osjeća kao pozitivna kad se cilj ostvaruje, a kao negativna kad je ostvarivanje cilja zapriječeno“. Postoji mnoštvo emocija, ipak, neke se zajedničke svim živim bićima, te ih se zbog toga naziva temeljnim emocijama. Temeljne emocije obuhvaćaju radost, tugu, ljutnju i strah. Autorica Berk (2015) ističe kako postoje i emocije samosvjesnosti. U ovu skupinu emocija ubrajaju se sram, nelagoda, krivnja, ponos i zavist (isto, 2015). Emocije samosvjesnosti povezuju se s ili s povredom samog sebe ili pak mogu doprinijeti čovjekovu poboljšanju pogleda i doživljaja samog sebe. Kada se govori o emocijama i emocionalnom razvoju, bitan je i pojam *emocionalne samoregulacije*. Emocionalna samoregulacija je strategija koju pojedinac koristi kako bi trajanje i intenzitet određenih emocionalnih stanja doveo na razinu koja mu je ugodna. Pojedini autori (Fox i Calkins, 2003; Berk, 2015) tvrde da se pod pojmom emocionalne samoregulacije ubrajaju i pojedine kognitivne sposobnosti kao što su usmjeravanje i premještanje pažnje, inhibiranje misli i aktivno poduzimanje koraka kako bi se smanjila razina stresa. Kako bi se to ostvarilo, potrebno je voljno upravljati emocijama. Djeca to možda neće znati sama, te je ovdje važna pomoć i podrška odrasle osobe, bilo odgajatelja bilo roditelja ili nekog drugog. Te bi odrasle osobe trebale učiti djecu samokontroli (Starc i sur., 2004). Djeca u dobi od šest i sedam godina trebala bi moći kontrolirati svoje emocije, dok će mlađa djece češće mijenjati svoje emocije, a kako bi dobila ono što žele. Ipak, tijekom odrastanja djeca će postupno naučiti kontrolirati svoje emocije i kako one negativne izraziti na primjeren način. Nadalje, pojedina djeca mogu burno reagirati na određene situacije pri čemu je važno uzeti u obzir njihovu osjetljivost i pružiti im podršku. Autorica Berk (2015) ističe pojam *socijalnog referenciranja* kao oblik pomoći u djetetovu odmicanju od jednostavnog reagiranja na poruke drugih pa do toga da nauče voditi vlastite akcije “kako bi saznali namjere, preferencije i želje drugih” (isto, 2015:412). Starc i suradnici (2004) ističu da se djeca samovrednuju tako što se

vrednuju sa svojim vršnjacima i zajedničkom suradnjom. Ovdje je jako značajan i pojam *pozitivne slike o sebi* koji doprinosu djetetovu emocionalnom razvoju.

Emocije se mogu izraziti na različite načine. To može biti verbalnim putem, neverbalno, ali i likovnim izražavanjem. Crtanje, slikanje ili bilo koji drugi vid likovnosti može pomoći čovjeku da izrazi sebe, svoju osobnost i svoje emocije. Tako i djeca pomoću likovnog izražavanja mogu likovno prikazati nešto što ih veseli, ali i rastužuje; osjećaje prema nekome; želje ili možda pak brige, a koje im je teško izgovoriti naglas.

5.2. Socijalni razvoj

Socijalni razvoj u literature se usko veže uz emocionalni, a većinom je usmjeren na interakciju djeteta s drugom djecom i odraslima. Ova se razina razvoja ostvaruje onda kada dijete ima sposobnost verbalne interakcije, komunikacije i druženja s drugom djecom (Herceg i sur., 2010). Dijete će potrebu za interakcijama, komunikacijom i druženjem ostvariti onda kada su mu zadovoljene potrebe poput „želje za pribivanjem u blizini drugog djeteta, uspostavljanjem kontakta i komunikacije, upoznavanjem, poziva na igru, dogovora, planiranja, suradnje, potrebe zajedničkog rada, doprinosa zajedničkom životu, željom za dijeljenjem igračaka s drugom djecom, razveseljavanjem drugih, prepoznavanjem potreba za pomoć drugima, uvažavanje tuđih želja“ (Herceg i sur., 2010:69). Socijalni razvoj djece razvija se u obiteljskom, vrtičkonn, ali i izvaninstitucijskom okruženju. Na socijalnu razinu razvoja djeteta značajno utječe socijalne interakcije i komunikacija s članovima obitelji. Djeca u šestoj i sedmoj godini, tvrde Starc i suradnici (2004), surađuju. Uobičajeno je da se pojave i nesuglasice i konflikti, ali oni mogu trajati vrlo kratko i djeca ih mogu riješiti dogovorom.

5.3. Kognitivni razvoj

Kognitivni ili spoznajni, kako ga se još naziva, razvoj paralelno se razvija s drugim vrstama razvoja u djece rane i predškolske dobi. Za djetetov kognitivni razvoj izrazito je bitno da djetetova iskustva budu količinski kvalitetna (Miljević-Ridički, Pavin-Ivanec, 2009). Iste autorice (2009) ističu značaj socijalnog konteksta i okruženja u kojemu se razvijaju djetetovi

spoznajni procesi. Kognitivni razvoj temelji se upravo na kognitivnim odnosno spoznajnim procesima (Herceg i sur, 2010). Kognitivnim se procesima omogućuje sposobnost opažanja i “spoznavanje prostora i predmeta” (Herceg i sur., 2010:69).

Kada je riječ o rješavanju problema, Starc i suradnici (2004) navode nekoliko strategije koje dijete koristi pri rješavanju određenog problema. U prvom koraku dijete slučajno pokušava riješiti problem i pritom čini pogreške. U drugom koraku dijete namjerno i na smislen način pokušava riješiti problem. U trećem, posljednjem koraku, dijete se usmjerava ka rješavanju problema koristeći jedno ili više rješenja.

5.4. Tjelesni razvoj

U današnje vrijeme, djeca su, ali i odrasli, sve manje i manje tjelesno aktivni. Tomac i suradnici (2015) ističu kako nedovoljna tjelesna aktivnost predstavlja suvremeni javno-zdravstveni problem. Petrić (2022) tvrdi kako se u djetetovu tijelu upravo u ranoj i predškolskoj dobi razvijaju procesi ključni za djetetov rast i razvoj. Nedostatke i propuste u ranom i predškolskom odgoju vrlo je teško nadoknaditi, naglašava isti autor (2022). U promociji kako pokreta, Petrić (2022) tvrdi da važnu ulogu ima integracija pokreta u svakodnevni odgojno-obrazovni pri čemu se istovremeno doprinosi poboljšanju djetetova zdravlja. Pokret je moguće uklopiti u različite aspekte kurikuluma kao što su kineziološki, glazbeni, istraživačko-spoznaji, jezično-komunikacijski i kreativno-stvaralački integrirani kurikulum (isto, 2022). Kada se govori o kreativno-stvaralačkim aktivnostima, tjelesni se razvoj djeteta primjećuje u koordinaciji oko-ruka i djetetovoj sposobnosti da pokrete izvodi precizno (Herceg i sur., 2010). To se može činiti aktivnostima u kojima se djece razvija fina mišićna koordinacija, a što uključuje razvoj fine motorike šake i prstiju. Primjeri aktivnosti kojima se to može poticati jesu modeliranje i oblikovanje gline i/ili glinamola, povlačenje linija i crtanje oblika olovkom, flomasterom, bojicama, držanje kista i slikanje kistom, izrezivanje oblika škarama i slično (Herceg i sur., 2010; Petrić, 2022).

5.5. Duhovni razvoj

Duhovnost je pojam kojeg je teško definirati, a koja dolazi od latinske riječi *spiritus*, što u prijevodu znači disanje, duh, udah (Leutar, Leutar, 2016). Prema istim autorima (2016:65) duhovnost se shvaća kao “ljudska potreba za pronalaženjem smisla i svrhe u životu, te želja da se živi integriranim životom”. Duhovnošću se obuhvaćaju teme svrhe i smisla života, zdravlja, smrti, ljubavi, mira. To je vrlo kompleksna čovjekova duhovna dimenzija koja uključuje kognitivne, iskustvene i ponašajne aspekte, tvrde Leutar i Leutar (2016). Uz duhovnost često se vezuje i pojam *religioznosti*, te se ta dva pojma ne mogu promatrati odvojeno. Religioznost čini sastavni dio duhovnosti. Čovjek ima određene duhovne potrebe neovisno o tome pripada li nekoj religiji ili ne. Prema Supićić (2015), otvorenost i univerzalnost glavna su obilježja duhovnosti. Otvorenost je usmjerena na otvorenost prema svima i svemu što je stvoreno: materijalno, tjelesno, psihološko, duhovno i kozmičko. Univerzalnost je cilj duhovnosti.

Kao što je u djece važno poticati već navedene vrste razvoja, tako je važno djelovati i na duhovni razvoj djece. Na razvoj duhovne dimenzije djeteta uvelike utječu okolinski faktori. Tu su ponajprije ljudi koje dijete susreće, a ponajprije članovi obitelji, vršnjaci i odgajatelji. Veliki utjecaj u današnje vrijeme imaju i mediji i vjerska zajednica (ukoliko su dijete i roditelji uključeni u nju). Prema Amabilis Jurić i Srdanović (2017) tvrde kako su djetetova zadivljenost i čuđenje prema svemu stvorenom, molitva i usmjerenost prema nebu, temeljne karakteristike duhovnog razvoja djeteta. Isti autori (2017) tvrde kako se duhovnim odgojem djeteta u ranoj i predškolskoj dobi oblikuje njegov identite. Duhovni razvoj djeteta može se razvijati i u dječjem vrtiću. Poželjno je da odgajatelj preuzme.

5.6. Govorno-jezični i komunikacijski razvoj

Čovjek sa svijetom komunicira od rođenja, bilo verbalno, bilo neverbalno. Kada je riječ o govoru, to “je viša psihička aktivnost koja mu omogućuje da pomoću sustava znakova i simbola priopćava svoja znanja, osjećaje, potrebe i mišljenje drugim ljudima” (Starč i sur., 2004:26). Postoji više definicija komunikacije, ovisno o autorima. Reardon (1998) tvrdi da je komunikacija sredstvo koje dvije ili više osoba koristi kako bi razmijenile određene informacije i međusobno utjecale na svoja mišljenja. Korištenje simbola za određeni broj svrha osnovna je značajka

komunikacije (isto, 1998). Prema Brataniću (1991) komunikacija je interakcija tijekom koje ljudi koriste znakove kako bi prenijeli pojedina značenja.

Govorno-jezični razvoj važno je poticati od rane dobi. To se može činiti na različite načine, pa tako i likovnim izražavanjem djece. Herceg i suradnici (2010:70) posebno ističu poticanje pozitivne komunikacije, “za koju je potrebna: prirodna osjetljivost, razvoj mogućosti doživljavanja, primanja, razumijevanja i izražavanja (stvaranja) poruka likovnim sredstvima, primjerenim oblicima stvaralaštva i umjetnosti i likovnog izražavanja (sve vrste)”. “Likovnim izražavanjem djeca bogate likovni rječnik, razvijaju osjetljivost za osnovne likovne elemente, sposobnost kombiniranja osnovnih likovnih elemenata u novu cjelinu, razvijaju sposobnost korištenja likovnog jezika i likovnih tehnika za izražavanje osobnih doživljaja, misli, osjećaja” (isto, 2010:70). Kada se govori o komunikaciji u likovnosti, važno je spomenuti i pojam *vizualne komunikacije* koji pripada neverbalnim oblicima komunikacije. Vizualnim komuniciranjem djeca stječu sposobnosti doživljavanja i razumijevanja složenih oblika likovne umjetnosti, uočavaju vizualne poticaje iz okoline u kojoj se nalaze, postupno koriste vizualne poruke kao funkcionalne i estetsko-kreativne spoznaje koje doprinose estetskom funkcioniranju (isto, 2010).

6. POŽELJNA PONAŠANJA DJECE

Pojam poželjnih ponašanja vrlo je teško definirati i pronaći konkretnu definiciju istih. Prema autoru Beziću (2005) poželjno je ono ponašanje koje je primjereno situaciji i zahtjevima određene situacije. Poželjno ponašanje je ono kada pojedinac u određenoj situaciji reagira na društveno prihvatljiv način i u skladu s društvenim normama. Stoga, poželjna su ponašanja društveno određena. Poželjno ponašanje znači ponašati se u skladu s određenim društvenim pravilima, ulaziti u interakcije s drugim ljudima, stvarati socijalne odnose i kontakte, ali isto tako i na asertivan način iskomunicirati svoje želje i potrebe, a da se pritom ne povrijedi netko drugi i da se ne oštete prava drugih osoba. Potrebno je, dakle, učiti dijete poželjnim ponašanjima, ali isto tako naučiti ih da ne trebaju uvijek biti slijepo poslušni već se na kulturni i društveno prihvatljiv način zauzeti za sebe.

Djeca rane i predškolske dobi isprva neće znati koja su ponašanja poželjna, a koja su nepoželjna. To je sasvim normalno jer rastu, razvijaju se i uče. Učenje i prihvaćanje određenih oblika ponašanja odvija se u različitim kontekstima u kojima se dijete nalazi, te u interakciji s roditeljima, odgajateljima, drugom djecom, rođacima ili drugim odraslim osobama. Odrasle osobe, osobito roditelji i odgajatelji, imaju veliku ulogu u poticanju poželjnih ponašanja djece predškolske dobi, ali i preveniranju nepoželjnih oblika ponašanja. Ponašanje nije poželjno onda kada je pretjerano u bilo kojem smislu. Prema istom autoru (2005) nasuprot poželjnom ponašanju je agresivno ponašanje. Agresivno ponašanje vrlo je često ponašanje djece predškolske dobi u dječjem vrtiću. Autorica Haug-Schnabel (1997:9) navodi sljedeće učestale oblike agresivnog ponašanja djece u vrtiću: “svađa, galama, psovanje, vrijeđanje, provokacije, udarci, ugrizi, štipanje, povlačenje za kosu, otimanje, uništavanje igračaka, ismijavanje, zadirkivanje, zezanje”. Ističe da djeca koriste agresiju kako bi se samoobranila i zaštitila kada im prijete opasnost (isto, 1997). Iako je agresivnost nepoželjan oblik ponašanja, normalno je da ga djeca pokazuju u vrtiću. Ipak, dječji vrtić treba biti mjesto u kojem će, unatoč tome, djelatnici svakom djetetu omogućiti zaštitu i poduzeti sve sigurnosne mjere. Kamenski (1900:27) tvrdi kako se treba odučiti od zla i vratiti na “prijašnji stupanj bezazlenosti, blagosti, poniznosti, čistoće i poslušnosti”. Pri tome se naglašava kako je vrlo teško odmaknuti se od nepoželjnih ponašanja kada djeca već odrastu. “Stoga su bezazleni umovi, koji još nijesu tašti svjetski pojmovi ni navike osvojile ni okaljale, za Boga najprikladniji” (Kamenski, 1900:28). Napoljetku, kao što se može vidjeti iz navedenog, Kamenski je još u 16. i 17. stoljeću govorio o

važnosti poticanja poželjnih ponašanja kod djece već od rane i predškolske dobi i kako je upravo to najidealnije vrijeme za učenje o vrijednostima, krepostima, darovi, te drugim oblicima poželjnih ponašanja. Ako se tim ponašanjima djeca počnu poučavati u ranoj i predškolskoj dobi, puno će ih brže usvojiti i moći će se prevenirati pojedina nepoželjna ponašanja.

Kada se govori o poželjnim ponašanjima, i hrvatski Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje promiče humanistički pristup, te se zagovaraju određene vrijednosti:

1. znanje,
2. humanizam i tolerancija,
3. identitet,
4. odgovornost,
5. autonomija i
6. kreativnost.

Autori Vukušić i Rakić (2008) tvrde kako je jedan od ciljeva odgoja i obrazovanja pripremiti mlade ljude za život u odrasloj dobi pritom naglašavajući značaj vrijednosti. Tvrde kako se vrijednosti nalaze u kurikulumima brojnih država diljem svijeta. Iako navedeni autori (2008) pišu o vrijednostima stavljajući naglasak na škole i hrvatski Nastavni plan i program za osnovnu školu, i hrvatski Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje obuhvaćaju vrijednosti. Dakle, promicanje vrijednosti i integriranog, razvojnog, humanističkog, konstruktivističkog i sukonstruktivističkog kurikuluma važno je već od rane i predškolske dobi, a kasnije se to nastavlja i tijekom osnovnoškolskog obrazovanja. Naime, dječji vrtić prva je stepenica odgoja i obrazovanja, pri čemu je poticanje vrijednosti kroz odgojno-obrazovni rad još važnije. Prema humanističkoj značajni Kurikuluma, promiče se autonomija i emancipacija djece (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). U vrtiću treba biti demokratsko ozračje, a cjelokupnim okruženjem trebaju dominirati “sloboda, odgovornost, tolerancija, poštenje i pravda” (isto, 2014:22).

Jedan od začetnika predškolskog odgoja, Jan Amos Komenski, u svojoj knjizi “Velika didaktika” pisao je mnogo o Bogu. Već na početku “Velike didaktike” ističe da su sve darove koje smo dobili od Boga, trebamo dati drugima: “da tim i mi darove, nama dane, rado dademo drugima” (Komenski, 1900:19). Dakle, sve ono što je dobiveno od Boga, treba dijeliti s drugima, a ne držati isključivo za sebe: “Stoga, što mi je Bog dao, te sam opazio, eto mećem u javnost, neka

bude opće dobro” (Kamenski, 1900:19). Naglašava i ukoliko čovjeku ponestane nečega, treba biti slobodan zatražiti to od Boga.

Jedan od oblika poželjnih ponašanja su i kreposti. Kreposti se mogu pronaći u kršćanskoj literaturi, osobito Katekizmu katoličke crkve. Neke od njih pronalaze se i drugim izvorima literature. Prema Katekizmu katoličke crkve (2016:489) “krepost je stalno i čvrsto raspoloženje da se čini dobro. Ljudske kreposti su stalna raspoloženja razuma i volje koja ravnaju našim činima, sređuju naše strasti i upravljaju našim vladanjem po razumu i vjeri”. Postoji nekoliko vrsta kreposti. Prvu skupinu čine stožerne kreposti. Stožerne kreposti su kardinalne i u središtu su svih kreposti. Pod četiri temeljne kreposti ubrajaju se:

1. razboritost,
2. pravednost,
3. umjerenost i
4. jakost (isto, 2016).

Pored ovih četiriju kreposti, u katoličkoj crkvi postoje i temeljne bogoslovne kreposti, a to su:

1. vjera,
2. ufanje i
3. ljubav.

Ove se kreposti odnose izravno na Boga i “čine kršćane spremnima da žive u vezi s presvetim trojstvom” (isto, 2016:484). Naglašavajući kreposti, u katoličkoj se crkvi ističu i darovi i plodovi Duha Svetoga. Prema istoj literaturi (2016:489), darovi i plodovi Duha Svetoga su “trajna raspoloženja koja čovjeka čine poslušnim poticajima Duha Svetoga”. Darova Duha Svetoga ima sedam, a oni su sljedeći:

1. mudrost,
2. savjet,
3. razum,
4. znanje,
5. pobožnost,
6. jakost i
7. strah Božji.

Svi darovi Duha Svetoga pripadaju Kristu.

Pored toga, plodovi Duha Svetoga u katoličkoj crkvi su:

1. "radost,
2. mir,
3. strpljivost,
4. velikodušnost,
5. uslužnost,
6. dobrota,
7. krotkost,
8. vjernost,
9. blagost,
10. uzdržljivost,
11. čistoća" (isto, 2016:489, prema Gal 5, 22-23 Vulg).

Plodove Duha Svetoga Duh Sveti izvodi u čovjeku.

U ovome radu detaljnije se objašnjavaju oni poželjni oblici ponašanja koji su zajednički u navedenim podjelama, te ona ponašanja koja su ključna za istraživački dio rada.

6.1. Stjecanje znanja (razboritost)

Znanje je jedna od vrijednosti koja je utkana u svaki dio odgojno-obrazovnog sustava. U svome radu autori Vukušić i Rakić (2008) ističu kako društvo znanja treba počivati na društvu vrijednosti, te treba pomoći djeci da jednog dana postanu mudre osobe. Kada se govori o kontekstu vrtića kao odgojno-obrazovne ustanove, znanje je jedan od temeljnih pokretača razvoja svakog pojedinca i društva u cjelini (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Dijete je "istraživač i aktivni stvaratelj znanja" (Kurikulum, 2014:16). Ono uči i konstruira odnosno sukonstruira i rekonstruira svoje znanje kroz igru, poticajno prostorno-materijalno okruženje, interakciju s drugom djecom i odraslima, i sl. Vujčić (2013:442) ističe kako su učenici "konstruktori vlastitog iskustva i pogleda na svijet, s tim iskustvom dolaze u školu i ono treba biti osnova (početak) za svako daljnje učenje". U kontekstu ovoga rada,

kvalitetan proces rezultirat će kvalitetnim likovnim uradcima ili, općenito, djeca će postizati kvalitetna postignuća u drugim područjima. Autorica Slunjski (2011) tvrdi kako djeca samostalno mogu otkriti koja znanja su korisna, ali i načine na koje mogu steći znanja. Primjer toga su njihove samoinicirane i samoorganizirane aktivnosti. Ista autorica (2011:18) ističe kako je djecu “potrebno pažljivo promatrati i slušati: što rade, čega se igraju, o čemu razgovaraju i slično. Dobro razumijevanje djece i njihovih aktualnih znanja i kompetencija nezaobilazna je stepenica na putu izgradnje kvalitetnog odgoja i obrazovanja u vrtiću”. Pri tome se vidi i značajna uloga odgajatelja. Autorica Novaković (2015) naglašava ulogu odgajatelja kao osobe koja djeci omogućuje mnoštvo motivirajućih poticaja, daje djeci slobodu korištenja istih, te uvažava interese i mogućnosti djece i u skladu s time djeluje i promišlja odgojno-obrazovni rad i aktivnosti djece. Navedeno se zastupa i Nacionalnim kurikulumom za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014:16) prema kojem je dječji vrtić “mjesto istraživanja, otkrivanja i aktivnog stjecanja znanja ako se u njemu stvaraju organizacijski uvjeti koji djeci omogućuju istraživanje različitih fenomena, te stjecanje raznovrsnih iskustava, znanja i razumijevanja; potiče ih se na razmišljanje, otkrivanje i rješavanje problema; potiče ih se na višestruko propitivanje, interpretiranje i reinterpretiranje postojećih događaja; potiče se autonomija i emancipacija djece u procesu učenja i prihvaća njegova vlastita dinamika i samoregulacijske snage...”.

U kontekstu dječjeg razvoja, postoje miljokazi koji upućuju na to što bi dijete koje dobi trebalo moći. Autorica Slunjski (2011:19) tvrdi da se djeca iste kronološke dobi mogu “jako razlikovati po svojim razvojnim mogućnostima i kompetencijama, a te razlike u promišljanju i organizaciji njihova obrazovanja svakako treba uvažavati”. Prilikom osmišljavanja aktivnosti potrebno je promatrati svako dijete kao individuu, te uvažavati njegove načine stjecanja znanja.

6.2. Pravednost

Pojam pravednosti vrlo se često povezuje s nečim pozitivnim. Pravednost je složen pojam za koji postoje različite definicije. Prve definicije o pravednosti pronalaze se u filozofiji, u djelima Epikura, Platona i Aristotela, te rimskih pravnika poput Ulpianusa i Paulusa (Vuchetich, 2007). U djelima ovih ljudi, nastojalo se Boga predstaviti kao *apsolutu*, “da je Bog derivacija svega moralnoga (pa tako i pravednoga) unutar ljudi” (Vuchetich, 2007:48). Aristotel je, tvrdi Vuchetich (2007), pravednost podijelio na dvije vrste:

1. *iustitii distributivum*, te
2. *iustitii commutativum*.

Iustitia distributiva podrazumijeva dodjeljivanje zasluženih počasti, dok se *iustitia commutativa* zasniva na stajalištu da je pravedno jednako, a ono što je nepravedno je nejednako. Navedeno bi značilo da ako netko nekome načini štetu, da tu štetu drugome treba i nadoknaditi. Pored Aristotela, Vuchetich (2007:8) tvrdi kako je Platon preuzeo Sokratovu inačicu pojma “dobrote” koji predstavlja “vrhovni cilj svakog ljudskog bića”. Ustvari, Sokrat je govorio o pravednosti kao “nadzorniku” društva prema čemu “pravednost mora nadzirati ljudske zakone ili čak dominirati nad načelom zakonitosti” (Vuchetich, 2007:8, prema Perić, 1994:625).

U suvremeno vrijeme došlo je do preispitivanja, reinterpretiranja i nadograđivanja tih definicija. Prema Katekizmu katoličke crkve (2016:483) krepost pravednosti “sastoji se u postojanoj i čvrstoj volji dati Bogu i bližnjima što im pripada”. Prema Vuchetichu (2007), čovjek se već s rođenjem rađa s utkanom idejom pravednosti. Kada se govori o kontekstu pravednosti prema ljudima, ona se iskazuje kroz čovjekovo poštovanje prava svakog pojedinca i u skladnim društvenim odnosima. Naime, Vuchetich (2007) tvrdi kako je za pravednost potrebna situacija u kojoj su minimalno dva ljudska bića povezana nekim odnosom. U Levitskom zakoniku istaknuto je “Ne počinjajte nepravde u osudama! Ne budi pristran prema neznatnome, ne popuštaj pred velikima: po pravdi sudi svome bližnjemu” (Lev 19, 15). O pravednosti se u Bibliji piše na mnogo mjesta čime se može ukazati na poimanje pravednosti kao izrazito važne poželjne osobine čovjeka. “Ne pomaže bogatstvo u dan Božje srdžbe, a pravednost izbavlja od smrti” (Izr 11, 4). Ovime se zapravo tvrdi kako pravda uvijek izađe na djelo koliko god je se čovjek možda trudio sakriti. Bog je pravedan i svatko će dobiti ono što po njegovoj pravdi zaslužuje. Ipak, unatoč Božjoj pravednosti prema svakom pojedincu, pravednost je poželjan oblik ponašanja i krepost svakog pojedinca koju je važno poticati već od rane i predškolske dobi. Primjerice, odgajatelji to pokazuju svojim primjerom kada su pravedni prema svakom djetetu koje je u odgojno-obrazovnoj skupini. Isto tako je važno da svojim primjerom, ali i kroz razne aktivnosti, uče djecu kako određene probleme i situacije mogu riješiti na pravedan način.

6.3. Jakost

Jakost je četvrta stožerna, moralna krepost. Ona pomaže čovjeku da u teškim životnim trenucima i situacijama pronađe nešto dobro. “Krepost jakosti osposobljava da pobijedi strah, čak i strah od smrti, i da se odvažno suoči s kušnjama i progonstvima” (Katekizam katoličke crkve, 2016:483). U Psalmu 19 u Bibliji stoji kako Jahve daje jakost svom narodu i svojim mirom ga blagoslivlje. Iako to stoji u Bibliji i povezano je s vjerom, jakost je krepost čovjeka koji ima čvrstoću u poteškoćama i ustrajan je u traganju za dobrom (Katekizam katoličke crkve, 2016). Ponekad je doista teško biti i (p)ostati čvrst u težim životnim situacijama, ali iz navedenog se vidi kako Bog pomaže čovjeku u tome. Perić (2019) u svom radu govori o kardinalnim krepostima u životu nadbiskupa Stadlera ističući kako je navedeni nadbiskup molio Boga da mu da te kreposti. Stoga, i onda kada se čini da je teško i da nedostaje jakosti, potrebno je moliti i uzdati se u Boga da će On pomoći čovjeku u takvim situacijama.

6.4. Humanizam i tolerancija

U svakodnevnom životu često se može čuti riječ humanost, te je vrlo poželjna karakteristika ljudi u današnje vrijeme. Pojam velikodušnosti često se povezuje s pomjovima ljubaznosti, brige i suosjećanja. Svi se ovi pojmovi vezuju uz čovjekove odnose s drugim ljudima. U Bibliji piše: “U svemu vam pokazah: tako se trudeći treba se zauzimati za nemoćne i na pameti imati riječi Gospodina Isusa jer on reče: ‘Blaženije je davati nego primati.’” (Dj 20, 35). Velikodušan čovjek spreman je pomoći, kako svojoj obitelji, tako i svojim prijateljima i ljudima koje ne poznaje.

Danas postoji jako puno definicija, govora i teorija o tome što je ljubav, te je taj pojam vrlo teško definirati. Prema Hrvatskoj enciklopediji (2013.-2024.), ljubav je “složen intenzivan osjećaj (afekt) privrženosti”.

Već je ranije rečeno kako se današnji Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje zasniva na humanističko-razvojnoj koncepciji. Humanizam i tolerancija još je jedna od vrijednosti koja se promiče istim Kurikulumom (2014). “Humanizam i tolerancija podrazumijevaju prihvaćanje i poštovanje živog bića i njegova dostojanstva te ostvarivanje

pravednosti kao životnog načela” (isto, 2014:8). Ova se vrijednost potiče u djece kroz svakodnevnu interakciju s drugima i socijalne odnose pri čemu djeca uče.

6.5. Poniznost

Poniznost je pojam koji predstavlja osnovu odnosno korijen svih drugih kreposti, duhovnosti i kršćanstva. Poniznosti se često pripisuju negativne konotacije, ipak, postoji niz pozitivnih strana poniznosti. U latinskom jeziku postoje izrazi poniznost *humanus* i *humilitas*. Obje riječi imaju isti korijen – *hum* od riječi *humus*, što u prijevodu znači tlo, zemlja, niskost, prizemnost. Od poniznosti *humilitas* dolazi se do poniznosti *humanus*.

Poniznost se često povezuje s duhovnošću i bitno je izražena u kršćanstvu. Naime, u kršćanskoj duhovnosti Bog je u Isusu Kristu došao na ovaj svijet kako bi pomogao čovjeku da se pomoću poniznosti uzdigne ka Bogu. To je najuočljivije u liturgijskom slavlju jer se tijekom liturgije slavi Božja poniznost. Poniznošću i prihvaćanjem vlastite nemoći i trpljenja čovjek se otvara Bogu, a Bog na njega izlijeva svoj blagoslov. Bog, koji je radi ljudi postao malen i sišao na ovaj svijet kako bi im omogućio Kraljevstvo Nebesko, bio je ponizan. U skladu s time, poziva i ljude da budu ponizni: “Učite se od mene jer sam krotka i ponizna srca” (Mt 11, 29). Naime, Bog je ljubav, Ljubav koja je ponizna. Iz toga se uočava odnos poniznosti i ljubavi jer je ljubav ta koja djeluje u ljudima da budu otvoreni i dolaze jedni drugima. Prema franjevačkoj duhovnosti, ponizan čovjek nije ohol, ne zavidi, raduje se, u ljubavi podržava svog brata.

Jan Amos Komenski veliku je važnost pridavao poniznosti. Ona je osobito vidljiva u stilu pisanja “Velike didaktike”: “Ako je dakle i ovdje što zgodno otkriveno, neka ne bude moja zasluga, nego onoga, koji je privikao sebi steći hvalu iz ustiju nevine djece, pa da bi se pokazao zaista vjeran, istinit i dobrostiv, daje onomu, koji ište, koji otvara, koji kuca, koji traži” (Komenski, 1900:19).

7.LIKOVNO IZRAŽAVANJE PREDŠKOLSKE DJECE U POTICANJU POŽELJNIH PONAŠANJA

7.1. Svrha, cilj, zadaci i hipoteze istraživanja

Svrha ovoga istraživanja je dati doprinos kvaliteti rada u odgoju i obrazovanju na način isticanja poželjnih ponašanja djece kako bi stvarali dobre odnose njih samih sa sobom i u društvu općenito.

Glavni **cilj** istraživanja je ispitati kako se likovnim izražavanjem mogu poticati poželjna ponašanja djece predškolske dobi.

Istraživačka pitanja postavljena u skladu ciljem su sljedeća:

1. Je li isti dječji doživljaj poželjnih ponašanja kod četverogodišnjaka, petogodišnjaka i šestogodišnjaka?
2. Mogu li djeca poželjna ponašanja prikazati u crtačkom, slikarskom i kiparskom području?

Sukladno postavljenim istraživačkim pitanjima, postavljene su i **hipoteze**:

H1: Dječji doživljaj poželjnih ponašanja je različit kod četverogodišnjaka, petogodišnjaka i šestogodišnjaka.

H2: Djeca poželjna ponašanja mogu prikazati u crtačkom, slikarskom i kiparskom području.

7.2. Istraživačke metode i instrumenti

Metode prikupljanja podataka primjenjivane u ovom istraživanju su: fotografiranje, audiosnimanje, intervjuiranje, vođenje bilješki, analiziranje dječjih likovnih uradaka.

Istraživački instrumenti su: fotografije, audiosnimke, intervju, bilješke, dječji likovni uratci. Istraživanje je provedeno tijekom svibnja i lipnja, 2024.godine. S djecom je provedeno devet likovnih aktivnosti. U istraživanju su sudjelovala djeca jedne vrtićne skupine Dječjeg vrtića Bakar. Provedene su sljedeće aktivnosti likovnih tehnika: crtanje olovkom, slikarska tehnika

vodenih boja, te kiparska tehnika oblikovanja glinom. Djeca su svakom navedenom likovnom tehnikom likovno izražavala svoj doživljaj poželjnih ponašanja znanja, pravednosti i poniznosti.

Tablicom 1. Prikazuje se likovna tehnika i naziv teme za poželjno ponašanje “znanje”.

Tablica 1: Likovne tehnike i teme aktivnosti za “stecanje znanja”.

LIKOVNA TEHNIKA	TEMA
crtanje olovkom	Što je patuljak Živko napravio sa svojim znanjem?
slikanje vodenim bojicama	Kako je patuljak Živko dobio znanje?
oblikovanje glinom	Kako je patuljak Živko dobio znanje?

Iz tablice 2. uočljive su likovne tehnike i naziv tema za poželjno ponašanje “pravednost”.

Tablica 2: Likovne tehnike i teme aktivnosti za “pravednost”.

LIKOVNA TEHNIKA	TEMA
crtanje olovkom	Kako doživljam pravednost?
slikanje vodenim bojicama	Što mogu napraviti kada vidim da se moji prijatelji svađaju oko igračke?
oblikovanje glinom	Što mogu napraviti za nekoga ako sam ga povrijedio/povrijedila?

U tablici 3. Prikazuju se nazivi likovnih tehnika i tema za poželjno ponašanje “poniznost”.

Tablica 3: Likovne tehnike i teme aktivnosti za “poniznost”.

LIKOVNA TEHNIKA	TEMA
crtanje olovkom	Što sve lijepo mogu napraviti za druge?
slikanje vodenim bojicama	Tko je ponizna osoba i kako se ona ponaša?

oblikovanje glinom	U čemu sam dobar/dobra?
--------------------	-------------------------

Nakon svake provedene likovne aktivnosti, s djecom je proveden intervju u kojem su djeca su djeca opisala tome vlastite likovne produkte. S obzirom da su nazivi tema bili u upitnom obliku, djeca su intervjuem odgovorila i na ta pitanja (prikazano u tablicama 1, 2 i 3). S djecom je intervju proveden obično istoga dana kada su provedene likovne aktivnosti ili dan kasnije, ovisno o tome koliko bi ostalo vremena nakon aktivnosti. Zabilježeni su odgovori djece i fotografirani njihovi likovni uratci.

Nakon što su provedene sve likovne aktivnosti, s djecom su provedene i druge aktivnosti kojima su djeca mogla saznati nešto više o navedenim poželjnim ponašanjima. Te aktivnosti su sljedeće:

- razgovor
- priče
- poticaji
- igre uloga.

Po provedenim aktivnostima, sa svakim je djetetom proveden pojedinačni intervju. U tablici 4. prikazuju se pitanja i poželjna ponašanja. Za svako poželjno ponašanje, bilo je po jedno pitanje.

Tablica 4: Prikaz pitanja iz intervjuja na kraju istraživanja za svako poželjno ponašanje

POŽELJNO PONAŠANJE	PITANJE
Znanje	Što si naučio/naučila radeći glinu, a da ranije nisi znao/znala?
Pravednost	Kako se ponašaš kada vidiš ili doživiš nepravdu?
Poniznost	Gdje si bio/bila ponizan/ponizna? Kada? U kojim situacijama?

7.3. Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno u Dječjem vrtiću Bakar. U istraživanju su sudjelovala djeca jedne vrtićne skupine. Skupina broji 14 upisane djece, ali u istraživanju su sudjelovala djeca koja su u tom razdoblju bila prisutna u vrtiću. U realizaciji istraživanja sudjelovala je matična odgajateljica skupine, u ovom slučaju istraživačica. Prije provedbe istraživanja, u suradnji s ravnateljicom Vrtića, zatražen je informirani pristanak roditelja, tj. suglasnost da njihovo dijete smije sudjelovati u istraživanju. Suglasnost je sadržavala opis, svrhu i cilj istraživanja, te dozvolu da se djecu smije i fotografirati, snimati, bilježiti njihovi odgovori. Naznačeno je da će se prikupljeni rezultati koristiti isključivo za potrebe pisanja ovog diplomskog rada. Roditelji su potpisali suglasnosti, te je započeto istraživanje.

7.4. Rezultati i interpretacija rezultata

Na likovnim uratcima djece i u odgovorima djece na pitanja iz intervjua, postoje argumenti za potvrdu hipoteza postavljenim u skladu s istraživačkim pitanjima. Dobiveni rezultati su vrlo opsežni, te je iz tog razloga izdvojeno nekoliko likovnih uradaka djece kao egzemplara likovnih uradaka. U radu se prikazuju fotografije likovnih uradaka djece nastalih tehnikama crtanja olovkom, slikanja vodenim bojicama i prostorno-plastičnog oblikovanja glinom. Pored analize likovnih uradaka djece, prikazuju se odgovori djece na postavljena pitanja iz intervjua. Pojedina djeca nisu htjela odgovoriti na određena pitanja ili uopće sudjelovati u intervjuu, što je tijekom istraživanja u potpunosti uvaženo.

Najprije se prikazuje analiza svakog likovnog uratka i prikupljenih podataka, a nakon čega slijedi sinteza svega iznesenog. Ispod analize svakog likovnog uratka, prikazana je i fotografija. Za svaku temu i svaku likovnu tehniku, odabran je po jedan likovni uradak djece u dobi od četiri, pet i šest godina. Dakle, za svako poželjno ponašanje (stjecanje znanja, pravednost, poniznost) prikazuje se po devet likovnih uradaka djece.

Prvo će se prikazati likovni uratci za poželjno ponašanje **stjecanja znanja**.

Autor likovnog uratka čiji se rad opisuje u nastavku je četverogodišnji dječak L.

Ovaj likovni uradak nastao je tehnikom crtanja olovkom kojom je dječak nacrtao tri lika koja imaju glavu, oči, nos, usta, tijelo, ruke i noge. Pokraj triju likova nacrtao je i cvijet veličinom veći od prikazanih likova. Dječak je nacrtao i još jedan oblik nalik obojenom krugu, ali koji nije u potpunosti krug.

Odgovori na pitanja postavljena tijekom intervjua:

Pitanje (P): “Što je znanje?”

Odgovor (O): “Ružna riječ, lijepe riječi, rječnik.”

P: “Što je patuljak Živko napravio sa svojim znanjem?”

O: “Išao je reći prijateljima što sve zna.”

Likovni uradak 1: L. (4 godine), dječak. “Što je patuljak Živko napravio sa svojim znanjem?”

Poželjno ponašanje **stjecanja znanja** prepoznaje su u dječakovom likovnom izračaju i odgovorima na postavljena pitanja. Postoji poveznica između likovnog prikaza teme i odgovora na pitanje pri čemu je dječak L. rekao da je patuljak Živko znanje podijelio sa svojim prijateljima. Na svom je likovnom uratku prikazao likove navodeći imena (imena njegovih realnih prijatelja iz skupine). Dječak, dakle, razumije da je znanje socijalni proces koji se ostvaruje u socijalnoj interakciji s drugima. Prikazujući i navodeći da su likovni prikazani na

likovnom uratku njegovi prijatelji, uočava se dječakovo razumijevanje da se znanje stječe igrom i u interakciji s drugom djecom.

Autorica sljedećeg likovnog uratka je djevojčica R. koja ima pet godina.

Na svom likovnom uratku, R. je olovkom nacrtala jedan lik. Lik ima oči, nos, usta, tijelo, ruke, prste na rukama i noge. Na tom liku prevladavaju zakriljevene i ravne linije. Pored lika s desne strane, nalazi se manji crtež nacrtan ravnim crtama nalik nepravilnom pravokutniku ili kvadratu, a pokraj je djelomično obojan olovkom. Na likovnom uratku samostalno je napisala i određena slova i svoje ime.

Slijede pitanja i odgovori djevojčice:

P: “Što je znanje?”

O: “Da znaš kad čitamo i sve da možeš sve znat. Kad nešto pišeš da ti učiteljica kaže: ‘Je l’ znaš pisat?’. Ja kažem ‘da’. I onda znaš. Da mama stavi cvijeće u vazu da može znati je li stavila ili nije.”

P: “Što je patuljak Živko napravio sa svojim znanjem?”

O: “Čitao je knjigu.”

Likovni uradak 2: R. (5 godina), djevojčica. “Što je patuljak Živko napravio sa svojim znanjem?”

I u ovom likovnom uratku i odgovorima na postavljena pitanja vidi se doživljaj **stjecanja znanja** kao poželjnog oblika ponašanja. Djevojčica R. na pitanje što je prikazala na svom likovnom uratku, istaknula je da je nacrtala patuljka Živka i knjigu. Kaže da je htjela prikazati kako patuljak Živko uči iz knjige. U odgovoru na pitanje “Što je patuljak Živko napravio sa svojim znanjem?” djevojčica je istaknulo da je išao čitati knjigu. Iz ovoga se vidi da R. razumije da su knjige važno sredstvo iz kojih se uči. Nadalje, pri tome kako prikazuje patuljak Živko stječe znanje tako što čita iz knjige, djevojčica prikazuje doživljaj stjecanja znanja kao procesa koji zahtijeva i vlastiti trud i djelovanje. Također, na likovnom uratku patuljak Živko ima osmijeh na licu. Djevojčica, dakle, učenje povezuje s emocijom radosti i doživljava ga pozitivnim.

Posljednji likovni uradak nastao likovnom tehnikom crtanja olovkom na temu znanje, a prikazan u ovome radu, jest likovni uradak šestogodišnje djevojčice V.

Na ovom se likovnom uratku prikazuje jedan lik. Lik je nacrtan po većini papira. Dominantna je glava. Lik je uglavnom nacrtan od oblika krugova, te ima kosu, oči, trepavice, nos, usta, uši, ruke, prste, te dio trupa.

Odgovori na pitanja postavljena tijekom intervjua:

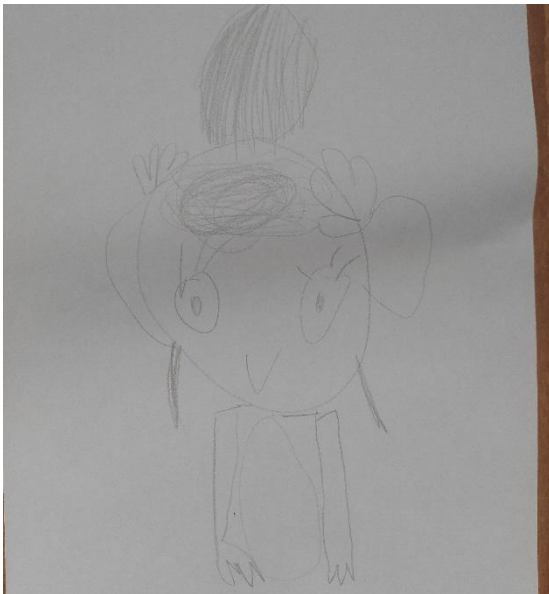
P: "Što je znanje?"

O: "Ne znam."

P: "Što je patuljak Živko napravio sa svojim znanjem?"

O: "Igra se na livadi."

Likovni uradak 3: V. (6 godina), djevojčica. "Što je patuljak Živko napravio sa svojim znanjem?"

Stjecanje znanja kao poželjnog oblika ponašanja većim je dijelom vidljivo na likovnom uratku djevojčice nego u njezinom objašnjenju znanja. Ipak, postoji poveznica. Naime, djevojčica je rekla da je na svom likovnom uratku nacrtala mamu. Iako ne u potpunosti, može se djelomično uočiti razumijevanje djevojčice da je znanje proces koji se odvija u socijalnim interakcijama s drugim ljudima, osobito članovima obitelji. Likovno je prikazala mamu koja je starija i koja puno toga zna. Djevojčica je samostalno otkrila na koji način može steći znanje odnosno znanje može stjecati od majke.

Autorica likovnog uratka prikazanog u nastavku je četverogodišnja djevojčica B.

Ovaj je likovni uradak nastao slikarskom tehnikom slikanja vodenim bojicama. Na likovnom uratku prevladavaju zelena i narančasta boja, te ekspresionistički potezi kistom zelenom bojom.

U središtu tih zelenih poteza, prepoznaje se narančasti lik koji ima glavu, oči, usta, tijelo i ruke. Djeluje kao da je lik u pokretu, te cijeli uradak djeluje kao da je u nekom obliku kretanja na papiru.

Odgovori na pitanja iz intervjua:

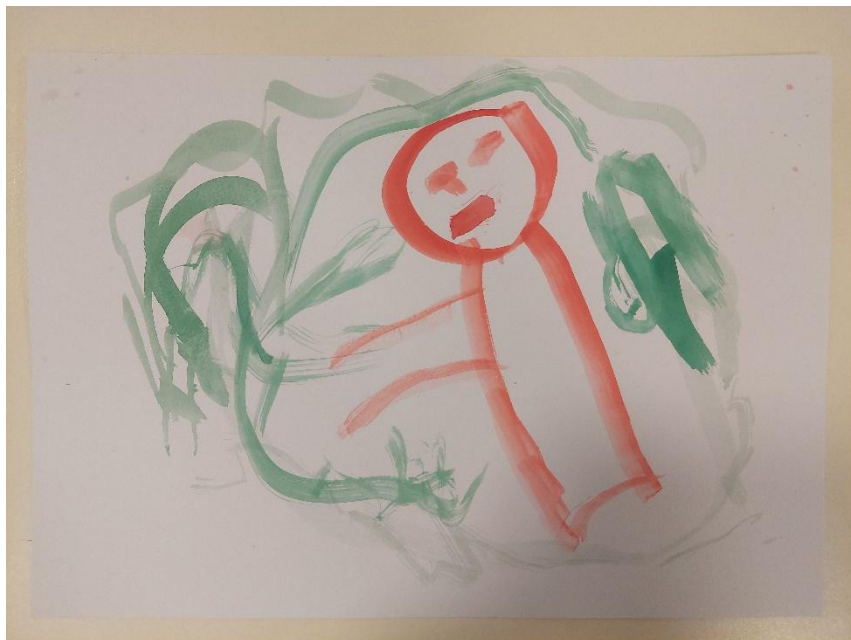
P: “Što je znanje?”

O: “Kad čitamo knjige.”

P: “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”

O: “Kad je čitao knjigu.”

Likovni uradak 4: B. (4 godine), djevojčica. “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”

Stjecanje znanja kao poželjnog oblika ponašanja očituje se i u likovnom uratku djevojčice i u njezinim odgovorima na postavljena pitanja. Naime, djevojčica je rekla kako je likovno prikazala patuljka Živka kako ide u šumu čitati knjigu, a u svojem odgovoru na pitanje kako je patuljak Živko dobio znanje, rekla je da je čitao knjigu. Djevojčica stjecanje znanja povezuje s čitanjem knjiga i doživljava knjige kao izvor stjecanja novih spoznaja. Također, razumije da je čitanje knjige jedan proces koji traje, pa je tako i vidljiv i doživljaj djevojčice da je stjecanje znanja

nešto u što treba uložiti i trud. S obzirom da je učenje proces stjecanja znanja i ono se redovito konstruira, sukonstruira i rekonstruira i mijenja, tako i djevojčica na svom likovnom uratku vodenim bojicama stvara efekt kretanja i naposljetku, odlaska patuljka Živka u šumu čitati knjigu. Dakle, vidljivo je razumijevanje djevojčice B. da se znanje može stjecati i u prirodi.

Nadalje, opisuje se likovni uradak i prikazuju odgovori na pitanja dječaka V. koji ima pet godina.

Na njegovom likovnom uratku ne postoje konkretni likovi već proizvoljni potezi kistom. Osim poteza kistom, dječak je prskao boju kistom o kist. Prevladavaju bež boja, svjetlo ljubičasta, tamno zelena i trag svjetlo žute boje. U lijevoj polovici papira prevladavaju točkice nastale prskanjem boje, dok u desnoj polovici papira prevladavaju veći potezi kistom.

Odgovori na pitanja iz intervjua:

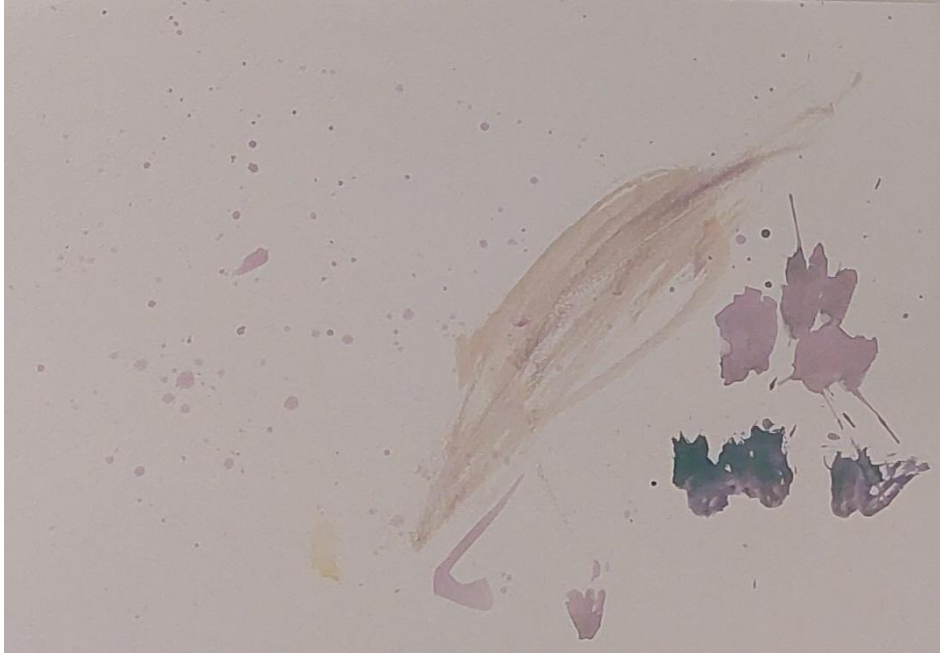
P: “Što je znanje?”

O: “Znanje je znati misliti.”

P: “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”

O: “Tako što je pošarao papir.”

Likovni uradak 5: V. (5 godina), dječak. “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”

Poželjno ponašanje **stjecanje znanja** u ovom se likovnom uratku očituje na način da dječak samostalno konstruira svoje znanje stvarajući ovaj likovni uradak povlačeći različite poteze kistom i prskanjem vodenih bojica kistom o kistom pri čemu istražuje slikarsku likovnu tehniku. Iako dječak V. nije htio reći što je likovno prikazao na ovom likovnom uratku, njegovo razumijevanje znanja vidljivo je i u odgovoru na pitanje gdje kaže kako je patuljak Živko dobio znanje i iz šaranja papira. On na svom likovnom uratku čini isto pri čemu se očituje njegova autonomija u stvaranju vlastitog znanja. Također, stjecanje znanja povezuje s procesom mišljenja koje predstavlja jednu metarazinu.

Likovni uradak koji se opisuje i prikazuje u nastavku naslikao je šestogodišnji dječak I.

Dječak I. na svom likovnom uratku koristi svjetlo zelenu i tamno zelenu boju. Nema puno miješanja boja pa se vidi da je dječak najprije čekao da se jedna boja osuši, a tek onda stavljao drugu zelenu boju. Naslikao je lika čije je obrube označio svjetlo zelenom bojom, kao i rep i noge, dok je unutrašnjost lika ispunio tamno zelenom vodenom bojom.

Odgovori na pitanja iz intervjua:

P: “Što je znanje?”

O: "Znanje je kad misliš."

P: "Kako je patuljak Živko dobio znanje?"

O: "Našao je dobrog škorpiona i htio je da bude njegov ljubimac."

Likovni uradak 6: I. (6 godina), dječak. "Kako je patuljak Živko dobio znanje?"

Poželjno oblik ponašanja **stjecanje znanja** vidljiv je u poveznici između prikaza na likovnom uratku i odgovorima na postavljena pitanja iz intervjua. Dječak I. kaže da je naslikao škorpiona. Ističe da je upravo škorpion lik od kojega je dobio znanje. Kao i u prethodnim likovnim uradcima, i ovdje se vidi djetetovo povezivanje stjecanja znanja sa socijalnim interakcijama jer ističe da je patuljak Živko dobio znanje od škorpiona. Ustvari, patuljak Živko će moći dulje vrijeme učiti od škorpiona jer ga želi za svog ljubimca što otvara mogućnosti za konstruiranje i sukonstruiranje znanja. Nadalje, dječak stjecanje znanja povezuje s mišljenjem što predstavlja jednu metarazinu. Isto tako, škorpion je dobar, kao izvor informacija pa je stjecanje znanja nešto što je dobro.

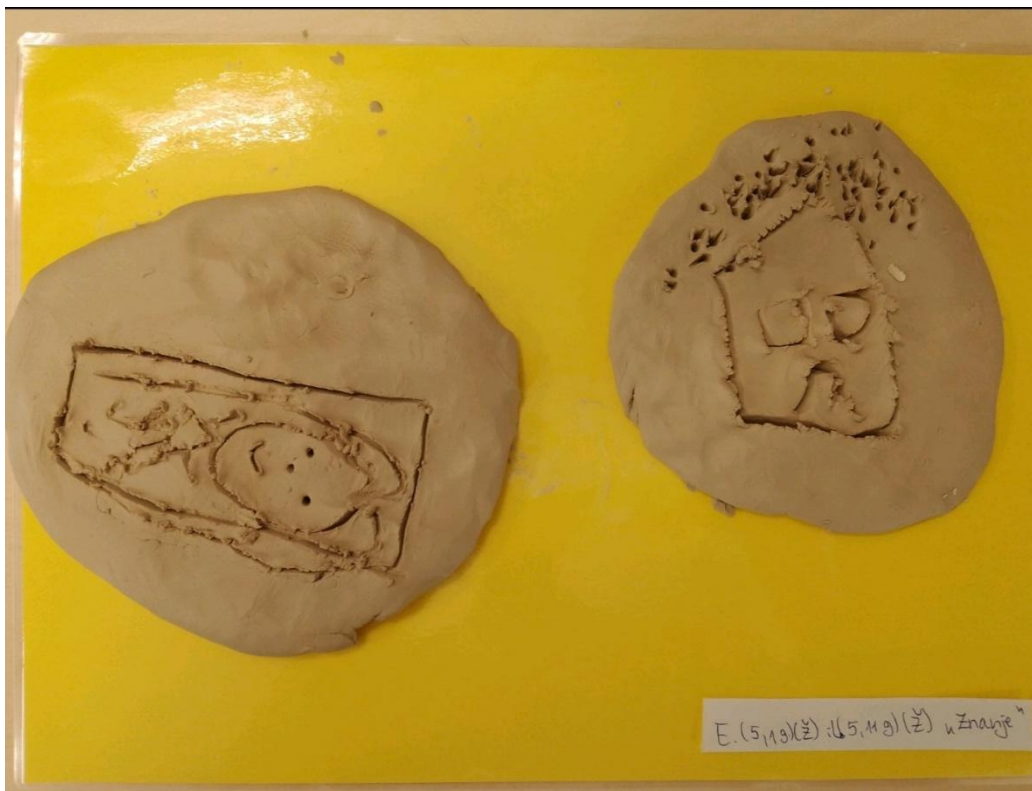
U nastavku se prikazuju likovni uradci nastali tehnikom prostorno-plastičnog oblikovanja gline. S obzirom da je znanje socijalni proces koji se zajednički konstruira, sukonstruira i rekonstruira, u ovoj aktivnosti djeca su sudjelovala u parovima po dvoje i troje i zajedno promišljala kako

oblikovati glinu, a pritom odgovoriti na pitanje “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”. Djeca su se grupirala samostalno.

Likovni uradak prikazan u nastavku glinom su oblikovale djevojčice E. i L.

Djevojčice su najprije oblikovale glinu prstima. Napravile su dva kruga koja ipak imaju određen volumen i površinu. Na tim se krugovima štapićima udubile i “nacrtale” određene oblike. Na pitanje što su oblikovale glinom, rekle su: “Na desnoj strani napravile smo školu, a pored toga je knjiga koja na prvoj stranici ima curicu.”

Likovni uradak 7: E. i L. (5 godina), djevojčice. “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”

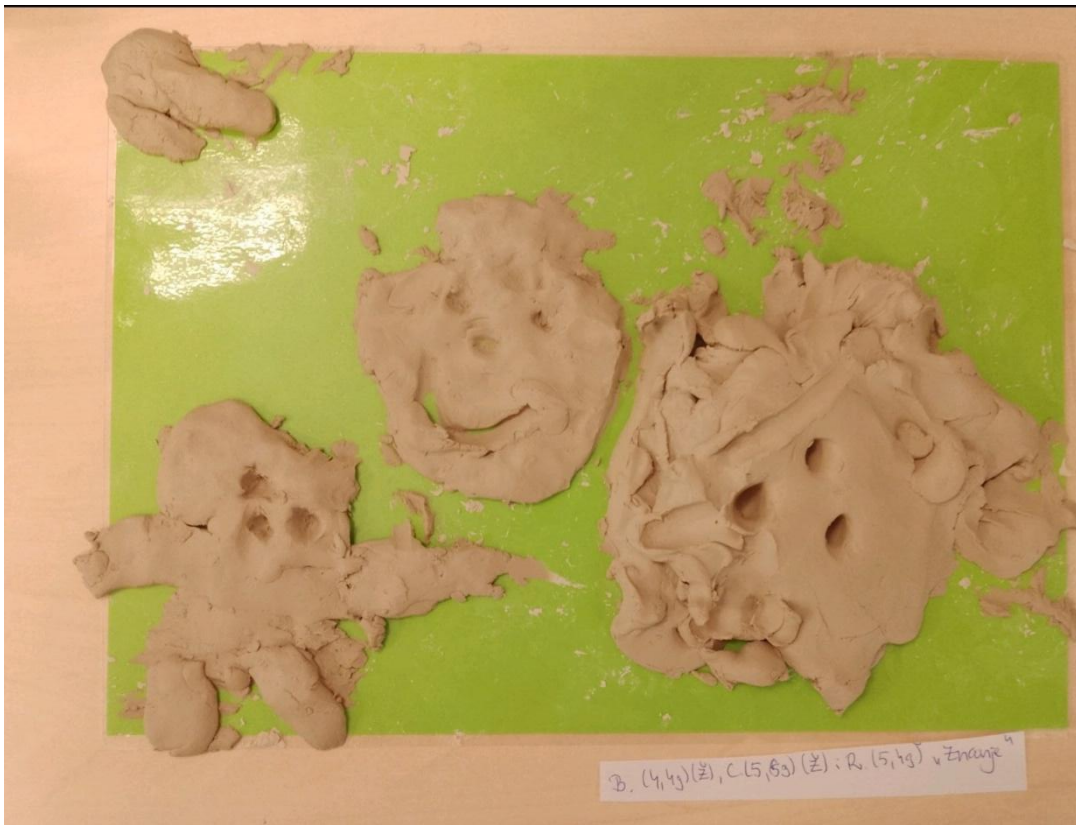
E. (5,10)(Ž) : L. (5,10)(Ž) "Znanje"

Poželjan oblik ponašanja **stjecanja znanja** djeca su, ovom aktivnošću razvijala zajednički surađujući. Pri tome se može vidjeti kako su se zajednički dogovorile koja će raditi koji dio s glinom. Dakle, ovaj je likovni uradak njihova zajednička (su)konstrukcija znanja. Analizom prikupljenih podataka utvrđeno je njihovo razumijevanje da je škola mjesto gdje mogu stjecati znanje, a knjige glavno sredstvo za učenje.

Sljedeći likovni uradak oblikovale su četverogodišnja djevojčica B., te petogodišnje djevojčice C. i R.

Svoj su likovni uradak oblikovale na različite načine. Vidi se određeni likovi (sunce, čovjek, kuća) nastali gnječenjem gline, oduzimanjem i dodavanjem komadića gline, udubljanjem prstima i štapićima. Na pitanje što su oblikovale, rekle su da su napravile patuljka Živka, sunce i školu koja se nalazi u šumi.

Likovni uradak 8: B. (4 godine), C. i R. (5 godina), djevojčice. “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”

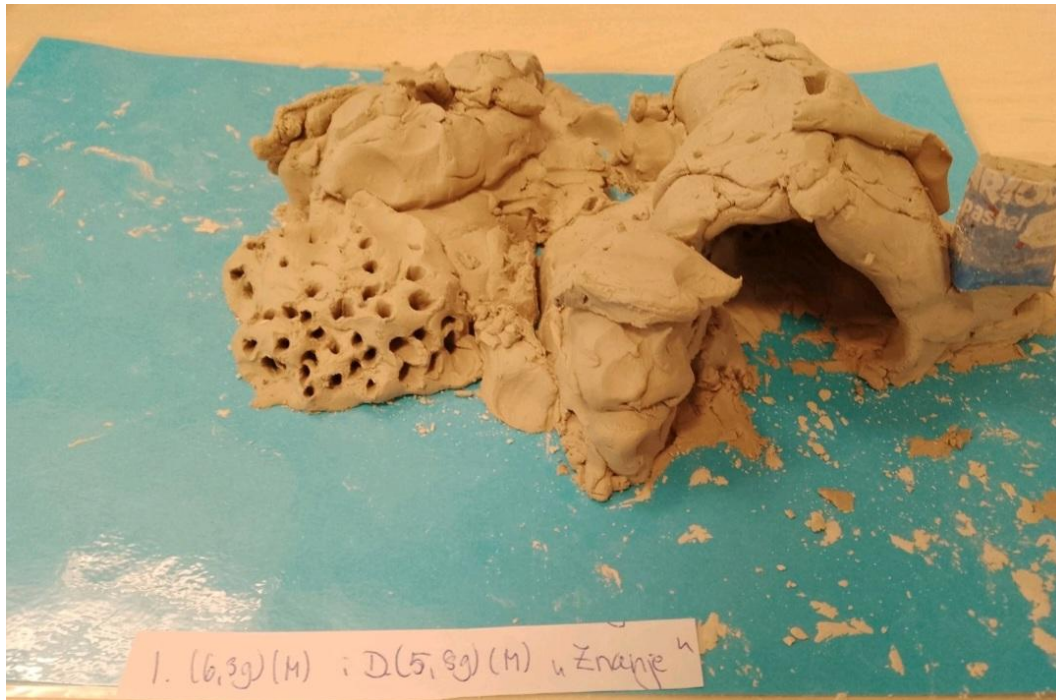
Poželjno ponašanje **stjecanje znanja** u ovom se primjeru najprije vidi u međusobnoj suradnji djevojčice pri izradi ovog likovnog uratka gdje su se zajednički trebale dogovoriti što će i kako oblikovati glinom. Obje su otvorene za suradnju i zajedničko konstruiranje znanja. Vidi se njihovo razumijevanje da se znanje steječe u školi i uči iz knjiga.

Sljedeći opisan i prikazan likovni uradak likovno su glinom oblikovali petogodišnji D. i šestogodišnji I.

Dječaci su glinu oblikovali na različite načine. Tijekom aktivnosti uočeno je kako su u nekoliko navrata izradili više skulptura pa bi opet zgnječili glinu jer nisu bili zadovoljni sve do posljednjeg prikazanog u ovome radu. Na ovoj skulpturi može se vidjeti da su dječaci s lijeve

strane skulpturu oblikovali dodavajući komadiće gline, te stvaranjem malih rupica pomoću drvenih štapića. Desno pored, na sredini, stavljen je veći komad gline. S desne strane dječaci su oblikovali kao neku spilju. Na pitanje što su oblikovali, djčaci su rekli da su izradili spilju u kojoj je živio dinosaur kod kojeg je patuljak Živko dolazio učiti.

Likovni uradak 9: I. (6 godina) i D. (5 godina), dječaci. “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”

Stjecanje znanja kao poželjno ponašanje kod ovih se dječaka uočava u njihovom razumijevanju da je stjecanje znanja proces kojim se zahtijeva ulaganje određenog truda. Sama izrada ove skulpture jedan je od načina kroz kojim su dječaci konstruirali svoje znanje promišljajući o temi i postavljenom pitanje. Kada bi ponovno sve zgnječili, tada bi promišljali o novom obliku skulpture i rekonstruirali svoje znanje. Zajedno radeći ovu skulpturu, stjecanje znanja je socijalni proces. Dječaci su pokazali razumijevanje da se znanje može dobiti i od drugih ljudi i/ili bića. Naime, glinom su oblikovali spilju u kojoj živi dinosaur, a koji poučava patuljka Živka.

U nastavku se prikazuju likovni uratci vezani za poželjno ponašanje **pravednost** crtačkom tehnikom olovke.

Autor sljedećeg likovnog uratka je dječak L. koji ima 4 godine.

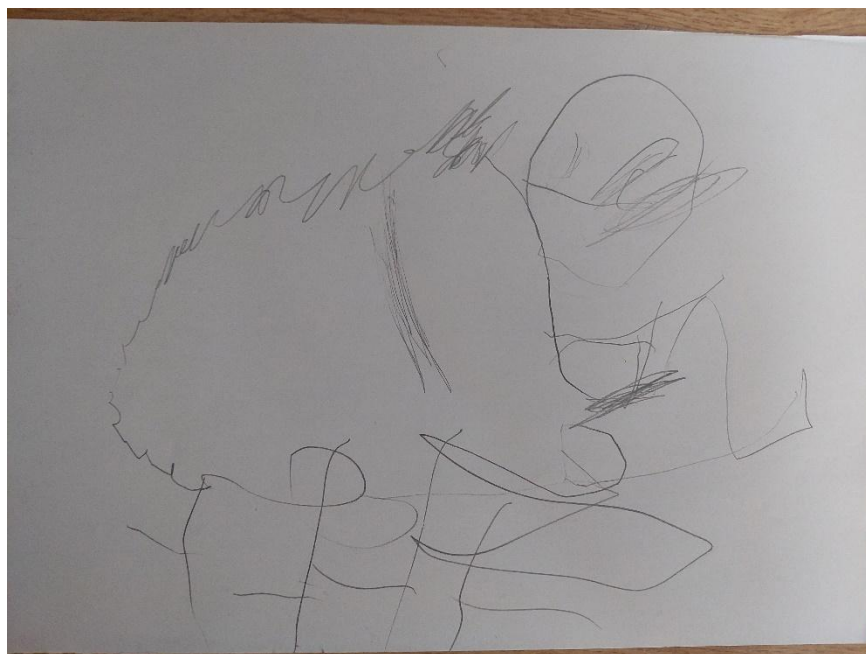
Dječak L. pri stvaranju svog likovnog uratka povlači pretežno zakrivljene i ravne crte. Crtež se nalazi u središtu papira. Nacrtao je nešto nalik kakvom liku pri čemu zakrivljene linije ostavljaju dojam tijela, dok ravne i djelomice isprekidane crte stvaraju dojam nogu. Središte lika u sredini papira je pošarano.

U nastavku se prikazuju odgovori na pitanje iz intervjua.

P: “Kako doživljavaš pravednost?”

O: “Da pomazemo drugima kad padnu, da dijelimo igračku, da kada netko nešto želi, da mu to damo.”

Likovni uradak 10: L. (4 godine), dječak. “Kako doživljavam pravednost?”

Poželjno ponašanje **pravednosti** vidljivo je na likovnom uratku, ali i odgovoru dječaka L. kako doživljava pravednost. Naime, dječak ističe da je pravednost pomaganje drugima kada padnu, dijeljenje igračke, dati nekome nešto... sve su to situacije koje uključuju više dvoje ili više ljudi. Na pitanje što je nacrtao, dječak je rekao “Dinosauru. Može nekome dati jelo za poklon”. Iz ovoga se uočava dječakova želja da drugima da ono što im pripada, te je vidljiva dječakov doživljaj da je pravednost važna za ostvarivanje skladnih odnosa u društvu.

Sljedeći likovni uradak nacrtala je petogodišnja djevojčica L.

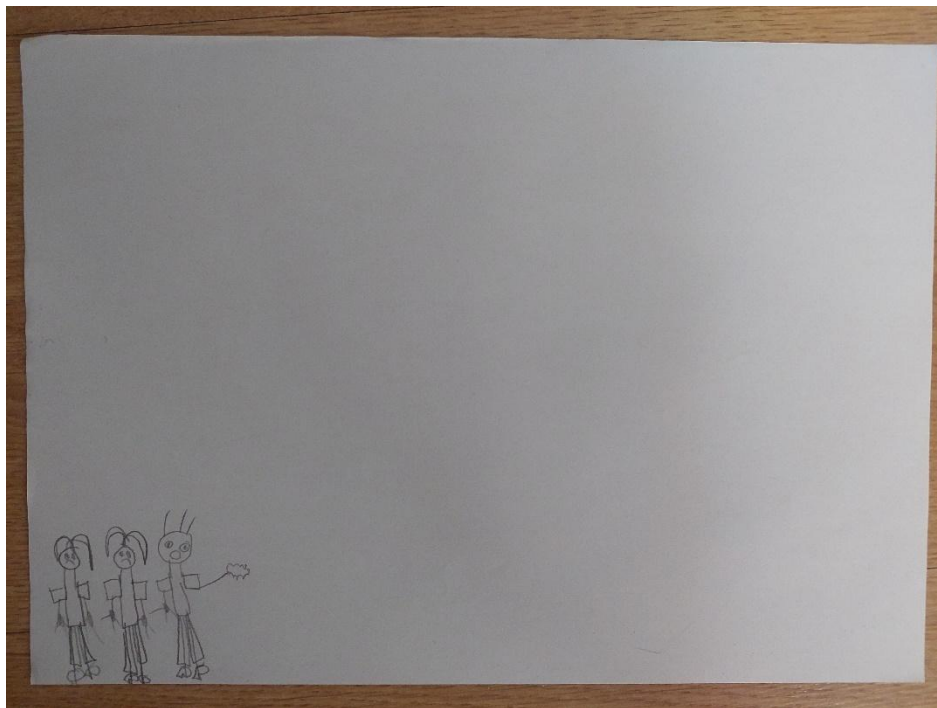
Djevojčica crta u donjem lijevom kutu papira. Velik dio papira je prazan. U donjem lijevom kutu crteža mogu se primijetiti tri lika. Svaki od tih likova ima glavu, oči, usta, tijelo, ruke, noge i kosu. Dva lika imaju dužu kosu, a treći kraću. Usta dvaju likova s dužom kosom djeluju tužni, dok su usta lika s kratkom kosom okrugla. Pretpostavka je da je djevojčica nacrtala dvije djevojčice i jednog dječaka.

Odgovori na pitanja:

P: “Kako doživljavaš pravednost?”

O: “Pravednost bi bilo da se V., B. i R. igraju s tim pijeskom.”

Likovni uradak 11: L. (5 godina), djevojčica. “Kako doživljavam pravednost?”

Pravednost se kod ove djevojčice uočava iz njezinog načina promišljanja. Već pri odgovoru na pitanje o doživljaju pravednosti i likovnom prikazivanju ovog poželjnog ponašanja, vidi se da djevojčica navodi imena svojih prijatelja u odgovoru, te ih prikazuje na svom likovnom uratku što ukazuje da se pravednost odnosi i na druge ljude. Na pitanje što je prikazala na svom

likovnom uratku, kaže da je prikazala svoje prijatelje (navedeni inicijali u odgovoru na pitanje iz intervjua). V. je uzeo pijesak i ne želi ga podijeliti s R. i B. Na uratku V. ima kraću kosu i drži pijesak u ruci, dok su R. i B. tužne jer se i one žele igrati s pijeskom. Djevojčica L. smatra da je pravedno podijeliti pijesak za igru pri čemu se može uočiti njezino razumijevanje da svakome da ono što mu pripada da treba dijeliti s drugima.

Likovni uradak koji se opisuje u nastavku prikazao je dječak I. koji ima šest godina.

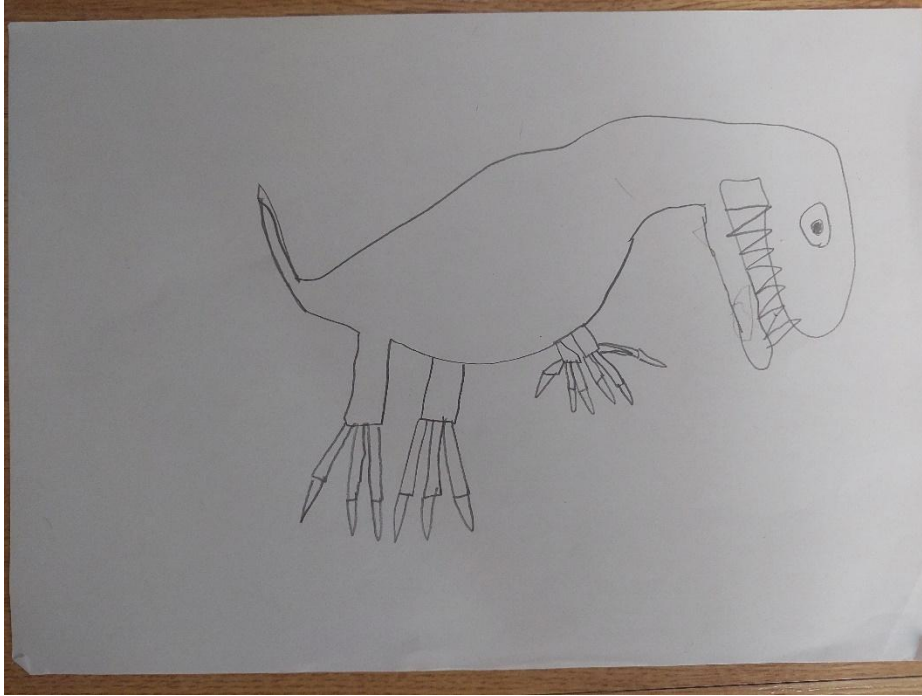
Na ovom likovnom uratku dominiraju zatvorene ravne i zakrivljene crte. Dječak je nacrtao lika. Vidljivo da je lik ima oko, usta i zube nacrtane isprekidanom linijom. Postoje još četiri elementa za koja se može pretpostaviti da su to noge, ali se ne može sa sigurnošću potvrditi jer mogu biti ruke, krila ili nešto drugo.

Odgovori na pitanja:

P: “Kako doživljavaš pravednost?”

O: “Ne znam. Teta, je li pravednost kada si dobar?”

Likovni uradak 12: I. (6 godina), dječak. “Kako doživljavam pravednost?”

Na prvi pogled vrlo je teško procijeniti koliko dječak razumije što je to **pravednost**. Pri prvom pitanju dječak priznaje da ne zna što je pravednost, ali postavljanjem upita odgajateljici, želi saznati. Ipak, na pitanje o tome što je prikazao na svom likovnom uratku, ističe da je nacrtao dinosaura s kojim se voli igrati neki dečkić. Pri tome se može primijetiti da dječak razumije da je za pravednost potrebno više ljudi. U ovom slučaju su to dječak i dinosaur. Dakle, dječak ima utkanu ideju pravednosti, iako u datom trenutku nije znao objasniti taj pojam.

U nastavku se prikazuju likovni uradci nastali slikarskom tehnikom slikanja vodenim bojama. Prikazuju se po jedan likovni uradak djece od 4 i 5 godina. Naime, toga dana kada se radila ova tehnika u skupini nije bilo prisutno niti jedno šestogodišnje dijete, te se za tehniku slikanja vodenim bojama za poželjno ponašanje pravednosti nema likovni uradak.

Sljedeći likovni uradak vodenim je bojama nacrtao dječak L. koji ima 4 godine. Dječak pri likovnom izračaju koristi mnoštvo boja, te povlači ekspresionističke pokrete kistom. U pojedinim dijelovima otiskuje kist o površinu, te prska boju kistom o kist. Samim pogledom na ovaj likovni uradak, vrlo je teško prepoznati što je dječak likovno prikazao.

Odgovori na pitanja iz intervjua:

P: “Što možeš napraviti kada vidiš da se tvoji prijatelji svađaju oko igračke?”

O: “Reć: ‘Nemojte! Nek’ se malo igra jedan, malo drugi.’”

Likovni uradak 13: L. (4 godine), dječak. “Što mogu napraviti kada vidim da se moji prijatelji svađaju oko igračke?”

Poželjno ponašanje **pravednosti** u ovom se likovnom uratku prepoznaje u tome što je dječak rekao da je naslikao prijatelje koji se svađaju oko igračke i udaraju, a on ih pokušava zaustaviti i govori im da to ne rade. Dakle, dječak je svjestan da je za pravednost potreban odnos između dvoje ili više ljudi. Također, dječak uviđa nepravdu i trudi se ispraviti je. Uviđa i da je udaranje nepoželjno ponašanje, te pronalazi način kako da to ponašanje zaustavi.

Sljedeći likovni uradak nacrtala je petogodišnja djevojčica C.

Djevojčica slika vodenim bojama grubim potezima kista. Koristi razne boje. U središtu slike dominiraju četiri lika kojima se naziru glava, oči, trup i ruke. Tri lika naslikana su svjetlijim bojama, dok je unutrašnjost ispunjena hladnim, tamnijim bojama. Jedino je četvrti lik (s desne strane) naslikan u potpunosti hladnim bojama. Okolo likova vidljivi su oslikani dijelovi papira, međutim, teško je reći što predstavljaju.

Slijede odgovori na pitanja:

P: “Što možeš napraviti kada vidiš da se tvoji prijatelji svađaju oko igračke?”

O: “Mogu im reći da se ne svađaju i da se lijepo dogovore. Ne može se jedan prijatelj cijelo vrijeme igrati s tom igračkom. Mora dijeliti.”

Likovni uradak 14: C. (5 godina), djevojčica. “Što mogu napraviti kada vidim da se moji prijatelji svađaju oko igračke?”

Razumijevanje **pravednosti** djevojčice C. može se uvidjeti iz ovog likovnog uratka i odgovora djevojčice što je naslikala. Što je naslikala, djevojčica objašnjava ovako: “Ova dva prijatelja se svađaju oko medeka i onda je ovaj čovjek tu gledao i pozvao policiju i došao je policajac”. Djevojčica razumije da je svađa oko igračke nepoželjno ponašanje. Naslikala je čovjeka koji je pozvao policiju. Dakle, može se primjetiti kako C. zna da policija pomaže u rješavanju nepravde. Djevojčica je dakle naslikala četiri čovjeka (dva prijatelja, jednog čovjeka i jednog policajca) kako naposljetku zajednički rješavaju sukob.

U nastavku se prikazuju likovni uradci nastali tehnikom prostorno-plastičnog oblikovanja glinom.

Sljedeći likovni uradak glinom je oblikovao dječak L koji ima četiri godine.

Glinu najprije obliku gnječenjem, a potom je udubljuje, oduzima dijelove pa ih ponovno dodaje. Skulptura koju je izradio stoji na papiru i ima veliko udubljenje na sredini.

Odgovor na pitanje iz intervjua:

P: “Što možeš napraviti za nekoga ako si ga povrijedio?”

O: “Mogu mu napraviti šalicu i pokloniti mu.”

Likovni uradak 15: L. (4 godine), dječak. “Što mogu napraviti za nekoga ako sam ga povrijedio?”

Poželjno ponašanje **pravednosti** iz ovog se primjera uočava u djetetovu razumijevanju da kada učini nešto nažao drugome, da treba pokušati ispraviti svoju grešku i na neki način vratiti drugome ono što mu pripada. Vidi se i dječakovo razumijevanje da nakon što je povrijedio nekoga, ima otvorenost prema drugome da mu pomogne i razveseli ga. Dakle, nije ohol već je spreman potruditi se kako bi poboljšao odnos s drugime.

Likovni uradak opisan i prikazan u nastavku izradila je petogodišnja djevojčica L.

L. je dobiveni komad gline gnječila, a potom ga postavila na papir i prstima oblikovala istančane dijelove mase skulpture. Pomoću tankih drvenih štapića, ugnječila je glinu i dobilo mnoštvo malih udubljenja.

Odgovor na pitanje iz intervjua:

P: “Što možeš napraviti za nekoga ako si ga povrijedila?”

O: “Napravila sam most ispod kojeg su ribe.”

Likovni uradak 16: L. (5 godina), djevojčica. “Što mogu napraviti za nekoga ako sam ga povrijedila?”

Razumijevanje **pravednosti** ove djevojčice vidi se u njezinoj spremnosti da ispravi ponekad učinjenu pogrešku, spremnosti da drugome uzvrati nečim dobrim, a samim time i otvorenošću prema drugima i želji za iskazivanjem socijalnog kontakta.

Autor sljedećeg likovnog uratka je dječak I. koji ima šest godina.

Dječak je glinu oblikovao stvarajući duguljastu, jajoliku skulpturu. Na pojedinim mjestima ju lagano udubljuje prstima, a s prednje strane udubljuje dva kruga.

Odgovor na pitanje iz intervjua:

P: “Što možeš napraviti za nekoga ako si ga povrijedio?”

O: “Napravio sam jaje u kojem je dinosaurić.”

Likovni uradak 17: I. (6 godina), dječak. “Što mogu napraviti za nekoga ako sam ga povrijedio?”

Pravednost se kao poželjno ponašanje kod ovoga dječaka vidi u otvorenosti prema drugome, želji i spremnosti da nekoga razveseli, osobito onoga kojega je možda povrijedio. Stalo mu je do svojih prijatelja, a prijateljstvo i otvorenost prema drugima važne su za pravednost. Svojim djelima odnosno svojim djelom i spremnošću da učini nešto lijepo za nekog drugog pokazuje da je spreman poboljšati odnos s drugima.

Nadalje, prikazuju se likovni uratci nastali tehnikom crtanja olovkom za poželjno ponašanje **poniznost**.

Autorica likovnog uratka prikazanog u nastavku je četverogodišnja djevojčica B.

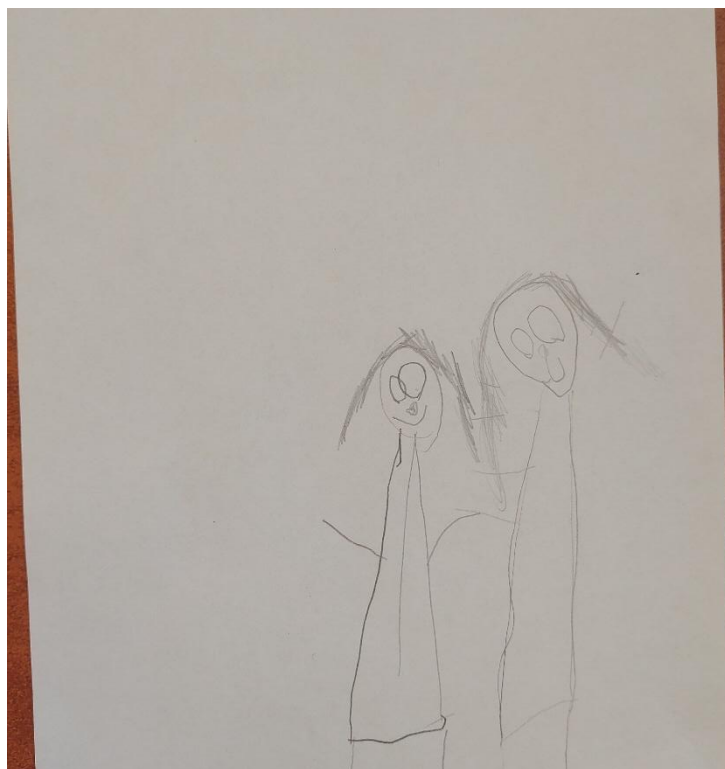
Djevojčica je svoj crtež nacrtala pretežito na desnoj strani papira. Likovno je prikazala dva lika. Oba dva lika imaju kosu, glavu, oči, usta, tijelo. Jedan lik ima nos i noge, dok drugi lik to nema. Ipak, čini se da se ta dva lika drže za ruke.

Odgovori na pitanja:

P: “Što sve lijepo možeš napraviti za nekog drugog?”

O: “Mogu se igrati s nekim. Možemo ić zajedno na dvorište.”

Likovni uradak 18: B. (4 godine), djevojčica. “Što sve lijepo mogu napraviti za druge?”

Poželjan oblik **poniznog ponašanja** u ovom likovnom uratku očituje se u tome da djevojčica, kaže ona, crta sebe i R. (prijateljicu iz skupine) kako zajedno idu na dvorište pri čemu se vidi da djevojčica B. ide u susret drugima. Obje djevojčice na crtežu su nasmiješene, dakle, djevojčica B. se raduje društvu i voli se igrati s prijateljicom R. koju je nacrtala.

Autorica sljedećeg likovnog uratka je djevojčica R. koja ima 5 godina.

Na svom likovnom uratku djevojčica R. olovkom crta dva lika i piše slova odnosno imena. Likovi imaju kosu, glavu, oči, usta, nos, tijelo, ruke, noge i prste. Oba su lika slična izgleda, jedino je lijevo nešto veći od desno. Iznad desnog lika nalaze se srca.

P: "Što sve lijepo možeš napraviti za nekog drugog?"

O: "Pa ako je neka moja prijateljica tužna, ja se mogu ići igrati s njom."

Likovni uradak 19: R. (5 godina), djevojčica. "Što sve lijepo mogu napraviti za druge?"

Poniznost djevojčice R. u ovom se likovnom uratku uočava u tome što je na likovnom uratku prikazala sebe i svoju prijateljicu. Obje se nasmiješene, te se raduju jedna drugoj. Također, R. kaže da je nacrtala sebe i prijateljicu u vrtiću jer se tamo najviše družu i igraju zajedno, iz čega se vidi da je djevojčica R. društvena, otvorena i ponizna za druženje, igru. Djevojčica na svom likovnom uratku prikazuje srca, a koja su simbol ljubavi, što ukazuje na to da djevojčica voli svoju prijateljicu.

Sljedeći likovni uradak olovkom je nacrtao šestogodišnji dječak I.

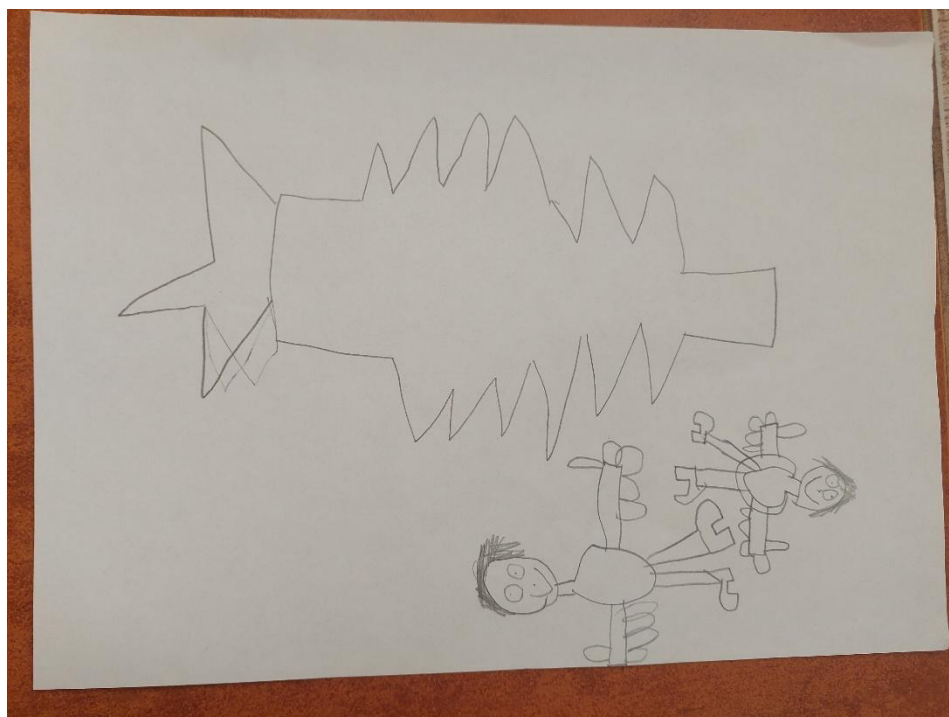
Na ovom se likovnom uratku može vidjeti oblik za koji je teško pretpostaviti što bi mogao predstavljati. Ispod tog oblika nalaze se dva lika vrlo slična izgleda, nacrtana jedan nasuprot drugom. Likovi imaju glavu, kosu, oči, nos, usta, tijelo, ruke, noge, cipele. Oba lika imaju nacrtana usta kao da se smiju.

Odgovor na pitanje:

P: “Što sve lijepo možeš napraviti za nekog drugog?”

O: “Mogu mu posuditi svog dinosaura da se malo igra. Mogu zvati V. (prijatelja iz skupine) u igru ako se igra sam.”

Likovni uradak 20: I. (6 godina), dječak. “Što sve lijepo mogu napraviti za druge?”

Poželjan oblik **poniznog ponašanja** kod dječaka I. vidi se razumijevanju toga da poniznost podrazumijeva činjenje dobrih djela za nekog drugog. U ovom primjeru to je kada dječak želi pozvati svog prijatelja u igru pri čemu pokazuje želju za druženjem, ali i ljubav kao prijatelju i podržava ga u igri. I. kaže da je na svom likovnom uratku prikazao sebe i svog prijatelja V. kako leže na livadi ispod bora. Dakle, pokazuje želju za pribivanjem u blizini dragog prijatelja.

U nastavku se prikazuje analiza likovnih uradaka nastalih tehnikom slikanja vodenim bojicama.

Prvi likovni uradak koji se ovdje analizira je uradak četverogodišnje djevojčice B.

Djevojčica B. vodenim bojama slika jedan lik. Lik ima okruglu glavu, kosu, oči, usta, tijelo, ruke i noge. Glava i kosa su naslikane ružičastom vodenom bojom, dok je tijelo u žutoj i zelenoj boji. Usta na glavi nisu u potpunosti ravna pa se vidi mala naznaka osmijeha. Ruke djeluju rašireno.

Odgovor na pitanje:

P: “Tko je ponizna osoba i kako se ona ponaša?”

O: “Ponizna osoba se ponaša kao ja.”

P: “Kako se ti ponašaš?”

O: “Pa...lijepo. Slušam tete, igram se s R., L. i V., puno crtam.”

Likovni uradak 21: B. (djevojčica), 4 godine. “Tko je ponizna osoba i kako se ona ponaša?”

Poželjno **ponizno ponašanje** kod ove se djevojčice može uočiti i iz njezinog doživljaja ponizne osobe i iz njezinog likovnog uratka. Djevojčica kaže da je naslikala sebe. Sebe ističe i kao primjer ponizne osobe. U njezinom se objašnjenju očituje razumijevanje poniznosti što se vidi u njezinoj otvorenosti za igru s drugima, a na likovnom uratku i prikazanim raširenim rukama, želji da uključi druge u igru. Dakle, gaji ljubav prema svojim prijateljicama (navedeni inicijali u odgovoru), te nije ohola.

Likovni uradak opisan i prikazan vodenim je bojama naslikala petogodišnja djevojčica C.

Djevojčica C. koristila je više različitih boja. Naslikala je lika nalik djevojčici pretežno toplim bojama (žuta/narančasta, crvena, ružičasta). Prilikom oslikavanja lica pomiješala je dvije boje – smeđu i žutu. Kosu je naslikala ružičastom bojom. Okolo lika nalaze se oblaci obojani plavom bojom, a na dnu papira pored nogu lagani potezi kistom zelenom bojom što vjerojatno predstavlja travu.

Odgovor na pitanje iz intervjua:

P: “Tko je ponizna osoba i kako se ona ponaša?”

O: “Nacrtao sam curicu koja se jako, jako ružno ponaša prema prijateljima i govori ružne riječi, lupa prijatelje i gura i uzima bez pitanja igračke. To nije poniznost. Ponizna osoba se lijepo ponaša i dobra je prema prijateljima.”

Likovni uradak 22: C. (5 godina), djevojčica. “Tko je ponizna osoba i kako se ona ponaša?”

Poželjno **ponizno ponašanje** djevojčice C. vidi se u njezinom odgovoru na postavljeno pitanje iz intervjua, ali i način na koji je to prikazala na svom likovnom uratku. Djevojčica likovno prikazuje ono što govori. Iako ne objašnjava u potpunosti kako se ponizna osoba ponaša, C. pokazuje razumijevanje što poniznost nije, a ponizna osoba nije ohola i ne zavidi. Pokazuje razumijevanje da je ponizna osoba puna ljubavi što i otvorena prema drugima, a što iskazuje u svom odgovoru na postavljeno pitanje.

Sljedeći likovni uradak vodenim je bojama naslikao dječak I. koji ima šest godina.

Stvarajući svoj likovni uradak, dječak pretežno koristi crnu boju. Tek se na pojedinim dijelovima likovnog uratka mogu uočiti žuta i ljubičasta boja. Na prvi dojam, na slici su naslikana dva lika. Glave su naslikane u obliku krugova. Djeluje kao da je svaki krug djelomice pomaknut prema naprijed pa se tako ostavlja dojam da su likovi u međusobnoj interakciji.

Pitanje i odgovor iz intervjua:

P: "Tko je ponizna osoba i kako se ona ponaša?"

O: "Ne znam kako da ti objasnim... To je zmija koja nosi lampe prijateljima koji su se izgubili. I ima noge. I dobra je ta zmija. I onda su se zmija i taj dečkić igrali. I na repu nosi poklončiće."

Likovni uradak 23: I. (6 godina), dječak. “Tko je ponizna osoba i kako se ona ponaša?”

Poniznost se kod ovog dječaka uviđa u njegovom razumijevanju brige za druge (da se prijatelji pronađu), otvorenosti prema drugima i spremnosti na pomoć (donošenje lampe), dobroti prema drugima. Na pitanje što je prikazao na svom likovnom uratku, dječak je odgovorio: “Ono što sam ti rekao – zmiju i jednog prijatelja kako pričaju i idu se igrati”. Dakle, i ovome se vidi dječakovo razumijevanje da poniznost obuhvaća lijep odnos prema drugima, otvorenost prema njima i želju za igranjem.

U nastavku se prikazuju likovni uradci nastali likovnom tehnikom prostorno-plastičnog oblikovanja gline.

Prvi likovni uradak nastao ovom tehnikom odnosno prvu skulpturu oblikovala je djevojčica četverogodišnja djevojčica E.

Djevojčica glinu najprije gnječi, te odvaja na dijelove. Od jednog dijela oblikovala je krug vidljiv na sredini papira. Pored toga, u gornjem dijelu papira, oblikovala je određeni lik nalik čovjeku. Lik je izrađen od više komadića gline. Ima glavu, kosu, oči, usta, ruke i noge.

Pitanje i odgovor iz intervjuja:

P: “U čemu si dobra? Što ti slabije ide?”

O: “Crtež znam dobro napraviti. Ne znam što mi lošije ide.”

Likovni uradak 24: E. (4 godine), djevojčica. “U čemu sam dobar/dobra?”

Poželjno **ponizno ponašanje** kod ove se djevojčice vidi u razumijevanju toga što dobro zna napraviti. Ne zna odrediti što joj ide lošije. Glinom je, kaže, oblikovala kako ide na more. Odlazak na more je veseli i raduje. Bivanje sa samim sobom, Bogom i prirodom također je dio poniznosti.

Likovni uradak opisan i prikazan u nastavku svorila je djevojčica M. koja ima pet godina.

Djevojčica je oblikovala glinu najprije valjanjem, a potom oblikovanjem, te je pomoću drvenog štapića napravila rupice. Kao što se može vidjeti, M. je napravila samostojeću skulpturu ostavljajući prostora ispod nje.

Odgovor na pitanje:

P: “U čemu si dobra? Što ti slabije ide?”

O: “Dobra sam u crtanju. Lošije mi ide pisanje slova.”

Likovni uradak 25: M. (5 godina), djevojčica. “U čemu sam dobar/dobra?”

Poželjan oblik **poniznog ponašanja** kod ove se djevojčice može vidjeti u tome da je svjesna onoga što joj dobro ide, ali i onoga što još ne zna. Od gline je oblikovala spilju za koju je rekla da ona može proći kroz nju, te je otvorena za novo iskustvo. Iako je svjesna toga što može i zna, nije ohola.

Posljednji likovni uradak tehnikom oblikovanja gline prikazan u ovome radu izradila je šestogodišnja djevojčica V.

Djevojčica V. svoj likovni uradak oblikuje na različite načine – udublivanjem gline, otkidanjem i dodavanjem gline. Na sredini skulpture je najviše gline što daje jednu stabilnost, dok je prednji

dio ispupčen. Skulptura s gornje strane ima dva udubljenja i nalik je nekome liku. Ta dva udubljenja nalik su očima.

Odgovor na pitanje:

P: “U čemu si dobra? Što ti slabije ide?”

O: “U crtanju i bojanju i svemu šta mogu likovno raditi.”

Likovni uradak 26: V. (6 godina), djevojčica. “U čemu sam dobar/dobra?”

Poželjno **ponizno ponašanje** kod ove se djevojčice uočava razumijevanjem u čemu je dobra, što dobro zna raditi; u otvorenosti prema različitim likovnim tehnikama i materijalima. Od gline je, kaže, oblikovala ribu. U likovnim aktivnostima, osobito ovoj gdje je oblikovala glinu, dugo se zadržala. Likovne aktivnosti ju vesele, a radost je još jedna od karakteristika poniznog čovjeka. U odgovoru je rekla samo ono što joj dobro ide, međutim, to je rekla na sasvim uobičajen način ne ostavljajući dojam oholosti nego je istaknula što dobro zna raditi.

Nakon provođenja aktivnosti za svako navedeno poželjno ponašanje, s djecom su provedene i druge aktivnosti poput razgovora, priča, poticaja, igri uloga, svakodnevnih interakcija djece međusobno, djece s odgajateljicom... Odgajateljica bi, kada bi primjerice, primijetila određeno nepravedno ponašanje vidjela kako djeca reagiraju, a onda bi ušla u interakciju i rekla: “Djeco, ovo nije pravedno ponašanje. Što može napraviti da pravedno riješimo ovu situaciju?” ili bi pak

pohvaljivala: “Vidim da si podijelio igračke s drugom djecom. To je pravedno! Bravo!”. Također je pohvaljivala i poželjna ponašanja znanja i poniznosti kada bi ih primijetila. Npr. “Vidiš, sada si bio ponizan. Vidiš kako si naučio”. Od dva do tri tjedna nakon provedenih navedenih aktivnosti, s djecom je proveden intervju s ciljem uvida je li se njihovo znanje o poželjnim ponašanjima povećalo nakon provedenih aktivnosti. Postavljena su im sljedeća pitanja, a odmah ispod njih i odgovori pojedine djece.

Pitanja vezana uz **znanje**:

1. Što je znanje?
2. Kako je patuljak Živko dobio znanje?

Odgovori:

- E. (4 godine, djevojčica):
 1. “Možemo učiti iz knjiga.”
 2. “Iz vrtića, iz knjige, iz igre, iz Farme Magaraca.”
- R. (5 godina, djevojčica):
 1. “Kad znaš nešto. To je valjda nešto što moraš pamtit.”
 2. “Jer su išli u školu, je l’ su išli u prirodu, istraživali su mnoge bube u prirodi i to je to.”
- C. (5 godina, djevojčica)
 1. “Znanje je kad nešto znaš.”
 2. “Nečega se sjetio. Neki prijatelji, prijatelji i iz škole su ga naučili, i tako. Još je dobio znanje kad je nešto jako dobro napravio, onda to i zna, i to je to.”
- L. (5 godina, dječak)
 1. “To kako je patuljak Živko otišao na planinu kod zmaja i zmaj mu je rekao da mora napraviti vanzemaljce i čudovišta i ghostbusters.”

- 2. “Tako, je l’ je išao kod zmaja na planinu. Mogao je dobiti znanje i iz kišnih oblaka. Padalo mu je u glavu pa je svaki dan pametovao.”

- I. (6 godina, dječak)
 - 1. “To znači da si pametan.”
 - 2. “Radio je s mumijama i onim zelenim ghostbusterom.”

- L. (5 godina, djevojčica)
 - 1. “Kad bih ja bila velika, onda bih morala čitati jer je to zdravo.”
 - 2. “Zato jer je čitao i zato jer se igrao sa prijateljima. Zato jer je pisao. Zato jer je to jako, jako zdravo.”

- L. (4 godine, dječak)
 - 1. “Kad nešto si pametan.”
 - 2. “Od mame je mogao dobit znanje i od tete i od seka i od bake.”

Pitanja vezana uz pravednost:

1. Što možeš napraviti kada vidiš da se tvoji prijatelji svađaju?

Odgovori:

- I. (6 godina, dječak)
 - 1. “Rečem teti. Maknem se od nekog tko je nepravedan.”

- L. (5 godina, dječak)

- 1. “Rečem teti da ona to riješi s tim djetetom. Mogu reć prijateljima da se ne svađaju i da se lijepo igraju.”

- R. (5 godina, djevojčica)
- 1. “Nekad rečem teti da to riješi. Ako me ne čuje, onda kažem djeci: ‘Dosta svađe! Možete se ozljediti!’”

- L. (5 godina, djevojčica)
- 1. “Kad mi mama kaže da pospremim sobu, onda ja ne idem pospremit sobu jer mi se ne da. Ako I. lupi C., ja ću ju štitit. Ili kao udari R.”

- V. (5 godina, dječak)
- 1. “Onda naljutim nekoga. To znači kada si nepravedan, onda ljutiš nekoga i netko može biti tužan.”

- B. (4 godine, djevojčica)
- 1. “Rečem nekome da se ne svađa i da se ne grize i da se ne lupa.”

Pitanje vezano za **poniznost**:

1. Kada si ponizan/ponizna?

Odgovori:

- I. (6 godina, dječak)
- 1. “U legićima i u morskim psima. Lijepo sam se ponašao. Bio sam dobar, pristojan, da slušaš nekog.”

- L. (5 godina, dječak)
- 1. “Ponizan sam kada gradim nešto od legića... Kuću od legića. To sam napravio kući. Ja sam napravio bolju od mog tate. On nekad napravi dobro, a nekad ne.”

- R. (5 godina, djevojčica)
- 1. “Na barbike, kući sam bila ponizna, na neke stvari koje sam htjela dati, roditelji su rekli “možeš dati bilo kome svoje stvari”. Roditelji su mi rekli da mogu dati svoje igračke malo i siromašnoj djeci koja su u bolnici i koja nemaju igračke.”
- L. (5 godina, djevojčica)
- 1. “Ja sam u situacijama dobra kada svaki put slušam mamu i kad mi reče da obučem tenisice, ja ih obujem.”

- B. (4 godine, djevojčica)
- 1. “Kad me prijateljica zagrli, onda ja zagrlim nju.”

- V. (5 godina, dječak)
- 1. “Ponizan sam kad sam mali. To znači kad si ponizan da moraš slušati mamu i tatu.”

- L. (5 godina, dječak)
- 1. “Kada sam bio kući, kada se igram.”

Ovim istraživanjem prikupljeno je i dobiveno jako puno rezultata. Analizom dobivenih rezultata uočeno je mnoštvo različitih doživljaja i interpretacija poželjnih ponašanja stjecanja znanja, pravednosti i poniznosti. Navedenim rezultatima daje se uvid najprije u dječje razumijevanje navedenih oblika ponašanja, situacija u kojima su navedena ponašanja vidljiva, ali i šire

razumijevanje istih. Primjerice, kako je patuljak Živko dobio znanje, što je napravio sa svojim znanjem, što dijete može učiniti kada vidi ili doživi nepravdu, što lijepo može napraviti za drugoga ako je dijete nekog povrijedilo, kako definiraju i objašnjavaju poniznost, tko je ponizna osoba, kako se ona ponaša, u kojim situacijama je dijete ponizno... Mnoštvo je različitih pitanja, a koja omogućuju uvid u dječje doživljaje navedenih ponašanje, ali i doživljaje drugih i naposljetku, a jednako važno – sebe samih.

Hipoteza 1 glasi da je dječji doživljaj ponašanja različit kod četverogodišnjaka, petogodišnjaka i šestogodišnjaka. Većina djece povezala je da se **znanje** može “dobiti” odlaskom u školu, učenjem i čitanjem knjiga. Dio djece rekao je da se znanje može “dobiti” i od drugih ljudi poput učiteljice, roditelja, članova obitelji, dinosaura. Ipak, djeca razumiju da je znanje socijalni proces koji se u suradnji s drugima konstruira, sukonstruira i rekonstruira. To im omogućuje promišljanje, interpretiranje i reinterpretiranje postojećih znanja i događaja. Uključuje više ljudi, ali je potrebno uložiti i određen trud. Analizom likovnih uradaka i odgovora djece na pitanja iz intervjua, utvrđeni su različiti odgovori na pitanja o tome što je znanje, kako ga je patuljak Živko dobio i što je napravio s njime. Četverogodišnjaci znanje većinom povezuju s poznavanjem ružnih riječi odnosno da je znanje znati ružne riječi; petogodišnjaci i šestogodišnjaci s učenjem iz knjiga i odlaskom u školu. Vidljivo je da većina djece ističe kako se znanje može dobiti od različitih ljudi pri čemu se vidi razumijevanje djece da je znanje proces koji se konstruira i sukonstruira u socijalnim interakcijama, ali i da je važno uložiti određen trud kako bi stekli znanje. Primjerice, jedno je dijete istaknulo odlazak u šumu, drugo šaranjem papira, treće učenjem iz knjiga... Navodeći razna mjesta gdje mogu učiti i ljude od kojih mogu učiti, djeca razumiju važnost okruženja za učenje, konteksta, ali i ljudima s kojima uče i od kojih uče. Nadalje, analizom likovnih uradaka i odgovora djece na pitanja iz intervjua, utvrđeni su različiti doživljaji djece o tome što je **pravednost**. Četverogodišnjaci pravednost odnosno nepravednost doživljavaju u situacijama kada ne dijele ili se svađaju oko igračke, te smatraju da pravedno ponašanje uključuje pomaganje drugima. Navedeno slično interpretiraju na svojim likovnim uradcima. Glede toga što učiniti kada se njihovi prijatelji svađaju, i četverogodišnjaci i petogodišnjaci i šestogodišnjaci ističu prekid svađe. U izrazima četverogodišnjaka i dječaka, primjećuje se direktni prekid (npr. “Nemojte!) i onda poziv na igru, dok bi petogodišnjaci htjeli to na asertivniji način (“Reć: ‘Nemojte! Nek’ se malo igra jedan, malo drugi.”)) objasniti i/ili pozvati odgajatelja da riješi situaciju. Smatraju da igračke trebaju dijeliti. Razlikuju pravedno od

nepravednog ponašanja, ne definirajući točno pravednost, ali navodeći primjere takvih ponašanja. O tome što bi lijepo napravili za nekog drugog ukoliko ga povrijede, svako je dijete imalo svoju ideju i drugačiju likovnu i verbalnu interpretaciju iste. Četverogodišnja djeca ističu uglavnom predmete (npr. šalica), jedna djevojčica koja ima pet godina rekla je most, dok djeca u šestoj godini proširuju svoj doživljaj (npr. stvaranje jaja u kojem je dinosaurić). Iako su njihove ideje što napraviti za druge različite, djeca razumiju da drugima treba dati ono što im pripada i ispraviti štetu ako su nekoga povrijedili. Osim toga, pravednost im omogućava stvaranje skladnih društvenih odnosa. Analizirani su i prikupljeni podaci i rezultati za poželjno **ponizno ponašanje**. Analizom likovnih uradaka i odgovora djece na pitanja iz intervjua, na pitanje “Što sve lijepo možeš napraviti za nekog drugog?”, četverogodišnja i petogodišnja djeca odgovaraju vrlo kratko uglavnom navodeći da bi se u tim situacijama igrali s drugom djecom. Šestogodišnjaci proširuju odgovore. Primjerice, jedan je šestogodišnji dječak istaknuo poziv na igru, davanje igračke... Ovakvim oblicima ponašanja, djeca će biti uz svoje prijatelje, podržavati jedne druge, nisu oholi, imaju ljubav prema svojim prijateljima. Utvrđeni su u potpunosti različiti doživljaji djece o tome tko je ponizna osoba i kako se ona ponaša. Četverogodišnja djeca povezuju ponizno ponašanje sa svojim karakteristikama. Npr. jedna djevojčica koja ima četiri godine doživljava sebe poniznom jer sluša tete. Na slici prikazuje sebe. Petogodišnja djevojčica nije objasnila što je ponizno ponašanje i poniznost, ali je naslikala “curicu koja se ružno ponaša” rekavši da to nije poniznost. Ista djevojčica rekla je da bi poniznost bila kada bi se ta curica, koju je naslikala, “lijepo ponašala”. Šestogodišnji dječak, jedini šestogodišnjak prisutan taj dan u vrtiću, ne zna objasniti pojam poniznosti i poniznog ponašanja, ali na svom likovnom uratku slika zmiju koja na repu nosi poklon. Dakle, doživljaji djece o poniznosti i poniznom ponašanju su različiti ovisno o njihovoj dobi i prethodnim iskustvima. Vezano za pitanje i temu “U čemu sam dobar/dobra?” generalno sagledavajući odgovore i likovne interpretacije sve djece, utvrđena je različitost u odgovorima i likovnim uradcima djece unatoč tome što su u ovome radu prikazani slični likovni uratci. Zaključno, djeca različite kronološke dobi imaju različit doživljaj poželjnog **poniznog ponašanja**.

Detaljnou analizom prikupljenih podataka i rezultata, utvrđeni su različiti dječji doživljaji poželjnih ponašanja (stjecanje znanja, pravednost, poniznost kod četvorogodišnjaka, petogodišnjaka i šestogodišnja čime je potvrđena hipoteza 1.

Hipoteza 2 glasi da djeca poželjna ponašanja mogu prikazati u crtačkom, slikarskom i kiparskom području. Ova je hipoteza vrlo kompleksna. Naime, ona ima brojne čimbenike kojima se može potaknuti odnosno onemogućiti dječje likovno stvaralaštvo. Naime, pojedinoj djeci možda neko od navedenih područja nije odgovaralo jer je drukčiji likovni tip. Nadalje, nisu sva djeca u istom trenutku bila zainteresirana za likovno izražavanje određenom likovnom tehnikom za određeno likovno ponašanje. Poželjno ponašanje **stjecanje znanja** sva su djeca likovno izrazila u crtačkom, slikarskom i kiparskom području. Pojedina djeca su teže verbalno izrazila i objasnila što je znanje. Ipak, bolje su ga razumjeli kada im je postavljeno pitanje “Kako je patuljak Živko dobio znanje?”, te su onda to i likovno prikazali. Poželjno ponašanje **pravednosti** likovno su prikazala sva djeca. Jedan dječak je rekao da ne zna što je pravednost, te je pitao “Je li to kada si dobar?”. Odgajateljica je porazgovarala s njime. Unatoč tome što nije verbalno objasnio pojam pravednosti, napravio je produkt, te se na taj način izrazio. Dakle, sva su djeca likovno prikazala pojam pravednosti u crtačkom, slikarskom i kiparskom području. Unatoč tome, djeca koja su sudjelovala u provedenom istraživanju, likovno su se izražavala u različitim likovnim područjima, te su produkti u suglasju s likovnim područjima. Ponekad pojedinoj djeci nije bio jasan pojam kao pojam pa je došlo do nejasnoća kako to likovno prikazati. Primjer toga je dječak I. koji je rekao da ne zna objasniti tko je ponizna osoba, ali ipak je odgovorio i likovno interpretirao svoj odgovor. Na pitanja vezano za poželjno **ponizno ponašanje** djeci je bilo najteže odgovoriti. Pojam poniznosti samo je nekoliko djece objasnilo što znači da djeca tek usvajaju ovaj termin, to jest njegovo značenje, kao i primjenu u vlastitoj osobnosti. Ipak, sagledavajući cjelokupne rezultate, sva su djeca prikazala taj pojam na svojim likovnim uradcima. Nekima taj pojam nije bio jasan, ali su razgovorom s prijateljima bolje razumjeli, te ga naposljetku i likovno prikazali. Analizom prikupljenih podataka i rezultata i njihovom sintezom, utvrđeno je da je likovnost kao vizualni medij izražavanja uvijek bio ostvaren čime je **potvrđena hipoteza 2**, to jest djeca poželjna ponašanja stjecanja znanja, pravednosti i poniznosti mogu prikazati u crtačkom, slikarskom i kiparskom području.

Glavni cilj rada bio je ispitati kako se likovnim izražavanjem mogu poticati poželjna ponašanja. Dobivenim rezultatima ukazuje se na dječje doživljaje poželjnih ponašanja znanja, pravednosti i poniznosti, ali i to da se likovnim izražavanjem doista mogu poticati poželjni oblici ponašanja kod djece rane dobi. Naime, nakon provedenog istraživanja i dodatnih aktivnosti kojima su djeca mogla stjecati znanja o poželjnim ponašanjima, proveden je intervju sastavljen od nekoliko

pitanja za svako poželjno ponašanjem. Analizom odgovora djece prikupljenih intervjuem, utvrđeno je kako su sva djeca (koja su prisustvovala tom intervjuu) imala značajno proširenije, složenije i cjelovitije odgovore na postavljena pitanja o poželjnim ponašanjima. Također, njihovo mišljenje, doživljaji i znanja o poželjnim ponašanjima, u skladu su s očekivanim odrednicama istih navedenim u teorijskom dijelu rada. Odgovori su puno prošireniji, a djeca su bila puno sigurnija u odgovaranju na postavljena pitanja nego u početku. Osim navedenog, ovim je aktivnostima uočen velik interes djece za oblikovanje glinom, a aktivnosti s temama koje su upitnog oblika, potaknuo je djecu na promišljanje i interakciju s drugom djecom. Po provedenim aktivnostima, primjećeno je kako djeca upozoravaju jedni druge kada uoče nepravedno ponašanje. Na primjer, dječak I. ne želi podijeliti kocke (iako ih ima puno) dječakom L. Njih dvoje se posvađaju. Djevojčica C. tada kaže: “I., ali nije ti pravedno to što radiš! Znaš da smo učili da trebamo dijeliti igračke?”. Dakle, znanje o poželjnim ponašanjima stečeno tijekom ovih aktivnosti, djeca su primjenjivala i u svojoj svakodnevicu. Nadalje, u ovom je istraživanju sudjelovao dječak koji od početka pedagoške godine gotovo uvijek odbije bilo kakvu ponuđenu likovnu aktivnost. Tijekom ovog istraživanja i aktivnosti, sudjelovao je. Najviše mu se svidjela glina i s njome bi radio skulpture i do 15 minuta, te je i pažljivo odgovarao na postavljena pitanja iz intervjuu. Po završetku aktivnosti, nekoliko dana kasnije, djevojčice su rezale papire (aktivnost nevezana za ovo istraživanje), a on je pokazao želju da se uključi, te je i on rezao papire s djevojčicama. Dakle, ponekad će djeca odbijati određene aktivnosti, ali to ne znači da treba prestati nuditi iste već pronaći način kako ih djeci učiniti zanimljivima.

8. ZAKLJUČAK

Likovno izražavanje izrazito je važno za djecu predškolske dobi jer se njime doprinosi cjelovitom razvoju djece, ali i poticanju određenih oblika poželjnih ponašanja (znanje, pravednost, poniznost). Za potrebe ovoga rada, proučavalo se kako bi se likovnim izražavanjem djece predškolske dobi mogla poticati poželjna ponašanja djece predškolske dobi. Važno je pomno promisliti o likovnim tehnikama kojima će se djeca likovno izražavati. Predškolsko dijete je dijete od treće godine do godine polaska u školu. Poželjna ponašanja su ona koja su društveno prihvatljiva, a od osobe se očekuje primjereno reagiranje u određenim situacijama u kojima se nalazi.

Za potrebe ovoga rada, provedeno je istraživanje u kojem su sudjelovala djeca u četvrtoj, petoj i šestoj godini. U radu s djecom primijenjene su crtačka tehnika crtanja olovkom, slikarska tehnika slikanja vodenim bojicama, te tehnika prostorno-plastičnog oblikovanja glinom. Osnovni cilj istraživanja bio je ispitati kako se likovnim izražavanjem mogu poticati poželjna ponašanja djece predškolske dobi. Prikupljeni su likovni uratci djece, a s djecom su provedeni i intervjui. Utvrđeni su različiti doživljaji četverogodišnjaka, petogodišnjaka i šestogodišnjaka o poželjnim ponašanjima znanja, pravednosti i poniznosti čime je **potvrđena hipoteza 1. Hipoteza 2** glasi da djeca poželjna ponašanja mogu prikazati u crtačkom, slikarskom i kiparskom području. Tijekom aktivnosti u ovom istraživanju, djeca su se likovno izražavala u navedenim likovnim područjima, te su u suglasju s istima dobiveni produkti za svako poželjno ponašanje, čime je **potvrđena hipoteza 2.**

Glavni zaključak je da je likovnost kao vizualni medij izražavanja jako važan u poticanju poželjnih ponašanja, te je u ovom istraživanju uvijek bio ostvaren. Po provedenom istraživanju, djeca su obogatila znanje o poželjnim ponašanjima, a čime im je omogućeno stvaranje kvalitetnih odnosa s drugima i samima sobom. Preporuka je za buduća istraživanja ovoga tipa povećati broj djece s ciljem dobivanja još preciznijih podataka i rezultata istraživanja, te u odgojno-obrazovnoj praksi primjenjivati likovno izražavanje za poticanje istraživanih i mnogih drugih poželjnih ponašanja.

LITERATURA

1. Aristotel. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 2.7.2024. <<https://enciklopedija.hr/clanak/aristotel>>.
2. Berk, L. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Bognar, L., & Dubovicki, S. (2012). Emocije u nastavi. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 14(1), 135-153.
4. Bratanić, M. (1991). *Mikropedagogija: interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja: priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Guardini, R. (2008). Zahvalnost. *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 48(2), 188-193.
6. Haug-Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću: razmišljanje i svladavanje problema*. Zagreb: Educa.
7. Herceg, L., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa.
8. Hrvatska, R. (2014). Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Pribavljeno 3.7.2024., sa <http://www.azoo.hr/images/strucni2015/Nacionalnikurikulum-za-rani-i-predskolski-odgoj-i-obrazovanje.pdf>, 22, 2018.
9. Jakubin, Marijan (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike. Temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.
10. Jurić, K. A., & Srdanović, S. (2017). Socijalni aspekti u oblikovanju djetetove duhovnosti i identiteta te njihova konkretna aktualizacija. *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 57(4), 459-476.
11. Komenski, J.A. (1900). *Velika didaktika*. Zagreb: Naklada hrv.pedagoško-književnoga zbora.
12. Leutar, I., & Leutar, Z. (2017). Duhovnost kao resurs snage i otpornosti obitelji u rizičnim okolnostima. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 15(1), 65-87.
13. ljubav. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 1.7.2024. <<https://enciklopedija.hr/clanak/ljubav>>.

14. Petrić, V. (2022). *Kineziološke aktivnosti za djecu rane i predškolske dobi: postignuća kineziološke metodike*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet.
15. Rakić, V. & Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 19(4-5 (108-109)), 771-795.
16. Rebić, A., Fućak, J. i Duda, B. (ur.). (2014). *Jeruzalemska biblija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
17. Slunjski, E. (2011). Kako djeca znaju što je 'znanje vrijedno učenja' i kako ga stječu?. *Djeca u Europi: zajednička publikacija mreže europskih časopisa*, 3(6), 18-19.
18. Snyder, C. R. (2000). *The psychology of hope: You can get there from here*. New York: Free press.
19. Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
20. Supičić, I. (2015). Intelektualnost i duhovnost. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 13(2), 232-240.
21. Vuchetich, L. (2007). Pravednost i pravičnost u filozofiji prava. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 41(85), 47-76.
22. Vujčić, V (2013). *Opća pedagogija: Novi pristup znanosti o odgoju*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
23. XXX. (2016). *Katekizam katoličke crkve*. Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija.

PRILOZI

Slika 1: Razgovor o karticama s poželjnim i nepoželjnim ponašanjima

Slika 2: Aktivnost uz poticaj “Kako, gdje i od koga mogu dobiti znanje?”

Slika 3: Igra uloga

Slika 4: Čitanje priče o patuljku Živku

Prilog 5: “Priča kako je patuljak Živko dobio znanje?” (napisala: Mihaela Vukelić)

“Nekada davno, u jednoj je šumi postojao patuljak imena Živko. Živio je u kućici na rubu šume s pogledom na more. Patuljak Živko živio je s mamom, tatom, bratom i sestrom. Svakoga su jutro Živko i njegov brat odlazili u školu. Imali su knjige iz kojih su učili. U školi su, osim čitanja, učili pisati slova, crtati, brojati, zbrajati, oduzimati, kako se dogovoriti, kako riješiti problem... Učili su koje životinje žive u prirodi, a nakon škole pronalazili ih u šumi. Kada bi završila nastava, patuljak Živko i njegov brat vratili bi se kući iz škole. Tada bi zajedno s mamom učili

kako pripremiti ručak. Najviše su voljeli radite kolače od mrkve i tikvice. Često su pomagali tati u vrtu. Naime, tata ih je poučavao kako se sade biljke i cvijeće. Svake bi ih večeri zalijevali.

Dok su patuljak Živko i njegov brat bili u školi, njihova je sestra odlazila u vrtić. Imala je jako puno prijateljica. Iako su se jako dobro slagale, ponekad bi se posvađale oko igračke. Tada bi ih njihova teta učila kako riješiti problem, kako se mogu dogovoriti. Živkova sestra bila je jako osjećajna. Bude jako tužna kada vidi da neko dijete govori drugom djetetu ružne riječi. Često je to podsjeti na svađe patuljka Živka i brata koji si pritom kažu ružne riječi. Sestra im tada objasni da je ružno svađati, da si ne smiju govoriti ružne riječi jer su tada tužni. Tako patuljak Živko i od svoje mlađe sestre može puno toga naučiti kako se pristojno ponašati.

Iako se ponekad posvađaju, patuljak Živko i njegov brata i sestra jako se vole igrati zajedno. Ponekad se igraju lovice, skrivača, a katkada Živko uči i svoju sestru pisati slova, čitati, prepoznavati životinje u šumi u kojoj žive.”